

TÜRKİYE’DE YABANCILARIN HAK ARAMA ÖZGÜRLÜKLERİNİN ETKİSİZLEŞTİRİLMESİ

Doç. Dr. Zeynep Kıvılcım (Bard College Berlin) z.kivilcim@berlin.bard.edu
Av. Taner Kılıç (İzmir Barosu) avtanerkilic@gmail.com

Giriş

Bu sunumun amacı yabancılara Türkiye’de sağlanan hukuki korumanın temel esaslarını düzenleyen Türkiye’nin alana dair ilk ve tek yasal düzenlemesi olan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu¹ (YUKK)’nun yürürlüğü çok büyük oranda aynı şekilde devam etmesine rağmen, yabancılardan hak arama özgürlüğünün etkisizleştirilmesi yönünde dikkat çeken ciddi kötüye gidişe odaklanmak ve bu etkisizleştirmenin, yasama, yürütme ve yargı aracılığıyla nasıl gerçekleştiğini mevzuat ve ilgili mahkeme kararlarının incelenmesi yoluyla değerlendirerek tartışmaktır.

Ele alınan hak arama özgürlüğünün etkisizleştirilmesine ilişkin sorunlar sadece uluslararası koruma altında olan veya bu koruma için başvuru yapmış kişileri (mülteciler, sığınmacılar, şartlı mülteciler, başvuru sahipleri, ikincil koruma sahipleri, geçici koruma altında bulunanlar) ya da göçmenleri değil, ikamet izni türlerinden herhangi birisi ile ve hatta turist olarak Türkiye’de bulunan kişileri de etkilediğinden, çalışmamızda “yabancı” kavramını tüm bu kişileri kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Yabancılardan hak arama özgürlüğünün yasama, yürütme ve yargı yoluyla etkisizleştirilmesi konusunda tartışma yürütürken, Türkiye’de bu erklerin birbirleri üzerinde denge ve kontrol imkanlarının giderek kaybolması sürecinde, otoriter rejimin 2016’dan itibaren iyice sertleşmesi ile birlikte, yürütmenin yasama ve yargı aleyhine oldukça güçlendiği özellikle dikkate alınacaktır.

Sunumda kavramsal çerçeve olarak, eleştirel göç hukukunda son dönemde ön plana çıkan “sınır dışı edilebilirlik” (*deportability*) literatürü referans olarak alınmakta ve temel argüman olarak Türkiye’de yabancılardan özellikle sınır dışı edilmeye karşı hukuken korunmaları konusunda yaşanan sorunların, bu kişilerin hak arama özgürlüklerinin etkisizleştirilmesi açısından merkezi öneme sahip olduğunu ileri sürülmektedir.

Devletlerin ülkeleri üzerindeki münhasır egemenlikleri gereği yabancılardan ülkelerine giriş ve ülkede kalmalarına ilişkin hukuki koşulları belirlemek ve bunlara aykırı davranan yabancılardan ülkeyi terk etmeye davet etmek ya da zorla sınır dışı etmek yetkisi vardır. Bu bağlamda Türkiye’deki yabancılardan “sınır dışı edilebilir” olması kendi başına hukuka aykırı bir durum değildir. Bununla birlikte devletin

¹ Kanun No: 6458, Kabul Tarihi: 4.4.2013, RG 11.4.2013/28615.

yabancıları Türkiye’den sınır dışı etmeye dair egemen yetkisi sınırsız olmayıp ulusal ve uluslararası hukuka uygun şekilde kullanılması gerekir.

Türkiye hukukunda bu konudaki genel sınır öncelikle Anayasa md.16’da öngörülmüştür. Buna göre “Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir”. Uluslararası hukukta, başta Türkiye’nin coğrafi sınırlama ile taraf olduğu 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve sağlamış olduğu çok etkili dolaylı koruma nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olmak üzere, bu konudaki düzenlemeler, uluslararası koruma altında olan veya uluslararası koruma başvurusu yapmış olanlar ile sınır dışı edileceği ülkede ölüm cezası, işkence, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacağı konusunda ciddi emare bulunanların sınır dışı edilmesini kesin olarak yasaklar. Sınır dışı etmeye dair bu normatif çerçeve, uluslararası hukukun emredici kuralları ile korunan geri göndermeme (*non-refoulement*) ilkesi de dahil olmak üzere Türkiye mevzuatında da YUKK hükümlerinde ifadesini bulmuştur.

Çalışmamızda teorik çerçeve olarak referans aldığımız “sınır dışı edilebilirlik” literatürü, öngörülemez ve keyfi şekilde sınır dışı edilme riskinin hukuki olarak üretildiğini, bunun ülkedeki yabancı nüfusu yönetmenin bir yöntemi olarak kullanıldığına işaret eder ve yabancıları disiplin altında yönetmek açısından işlevsel olan egemen devlet pratiğinin, onları sınır dışı etmekten ziyade sürekli sınır dışı edilme tehdidi altında ülkede tutmak olduğunun altını çizer². Akademik literatürdeki teorik veya Türkiye dahil çeşitli ülkeleri ele alan ampirik çalışmalar, sınırdışı edilebilirlik rejimlerinin etkin şekilde işleyebilmesi için bu rejime tabi yabancıların hak arama özgürlüklerinin etkisizleştirilmesinin önem taşıdığına da işaret eder³.

Yine eleştirel göç literatüründe birçok çalışmada Suriye mülteci “krizi” bağlamında Türkiye’nin bir “mülteci rantı devleti” olduğuna, Suriyeli mültecileri kendi ülkesinde tutmak suretiyle uluslararası alanda politik ve ekonomik kazanç sağlamaya yönelik rant sağlama odaklı göç yönetimini hayata geçirdiğine dikkat çekilmektedir⁴. Bu literatürde genel olarak mülteci rantiyeciliği yapan devletlerde ve özelde de Türkiye’de “sınır dışı edilebilirlik” rejiminin amacının, sadece ülkede yaşayan

² De Genova, Nicholas, and Ananya Roy. "Practices of illegalisation." *Antipode* 52, no. 2 (2020): 352-364. De Genova, Nicholas "Migrant "Illegality" and Deportability in Everyday Life." *Annual Review of Anthropology* 31, no. 1 (2002): 438. Shirley P. Leyro, and Daniel L. Stageman, "Crimmigration, Deportability and the Social Exclusion of Noncitizen Immigrants," *Migration Letters* 15 no. 2 (2018): 48–50. Lemberg-Pedersen, Martin. "The contours of deportation studies." In *Handbook of Return Migration*, pp. 122-136. Edward Elgar Publishing, 2022. Bélanger, Danièle, and Cenk Saracoglu. "The governance of Syrian refugees in Turkey: The state-capital nexus and its discontents." *Mediterranean Politics* 25, no. 4 (2020): 413-432.

³ Osseiran, Souad. "The intersection of labour and refugee policies in the Middle East and Turkey: exploring the dynamics of "Permanent Temporariness"." *Civil Society Review* 4, no. 2 (2020): 94-112. Kaşlı, Zeynep Kaşlı and Z. Yanaşmayan. (2020) Migration Control, Citizenship Regime, and the Spectrum of Exclusion in Turkey. In Koulis R. & Van der Woude M. (Eds.), *Crimmigrant Nations: Resurgent Nationalism and the Closing of Borders*. NEW YORK: Fordham University Press. Pp. 315-336. Bélanger, Danièle, and Cenk Saracoglu. *ibid*.

⁴ Tsourapas, Gerasimos. "The perils of refugee rentierism in the post-2011 Middle East." *Digest of Middle East Studies* 30, no. 4 (2021): 251-255. Almasri, Shaddin. "Establishing the Refugee Rentier Subject: Forced Migration, Aid, and the Politics of Integration in Jordan and Türkiye." *The Politics of Migration and Refugee Rentierism in the Middle East* (2024): 16. Freier, Luisa F., Nicholas R. Micinski, and Gerasimos Tsourapas. "Refugee commodification: The diffusion of refugee rent-seeking in the Global South." *Third World Quarterly* 42, no. 11 (2021): 2747-2766.

yabancıları gündelik olarak yoğun bir korku altında yaşamaya zorlayarak disipline etmek değil, ayrıca göçmenleri ülkede tutmak karşılığında, ekonomik ve politik karşılık sağlayacak olan uluslararası kamuoyuna da mesaj vererek ve rantın devamını garanti altına almak olduğunun altı çizilmektedir⁵.

“Sınır dışı edilebilirlik” kavramına odaklı bu teorik çerçevenin Türkiye’deki yabancıların hak arama özgürlüğünün etkisizleştirilmesinin tartışılması açısından oldukça uygundur. Zira son dönemde Türkiye’de aşamalı olarak hukuken inşa edilen ve oldukça keyfi bir şekilde uygulanan “sınır dışı edilebilirlik” rejimi, ülkede yaşayan yabancılarda, herhangi bir resmi makamla muhatap olduklarında öngörülemez şekilde ve keyfi olarak sınır dışı edilebilecekleri endişesi yarattığından, onların ulusal makamlara her çeşit başvurudan kaçınmalarına sebep olmakta ve hak arama özgürlüklerini etkisizleştiren, hatta neredeyse tamamen ortadan kaldıran temel etken olarak kendini göstermektedir.

Bu sunumda, üç bölümde yabancıların hak arama özgürlüğünün sırasıyla yasama, yürütme, yargı yoluyla hangi hukuki mekanizmalar kullanılarak etkisizleştirildiği, mevzuat, idari kararlar ve ilgili mahkeme kararları incelenerek tartışmaya açılacaktır. Metodoloji açısından, çalışmada ele alınan idari kararlar ve ilk derece mahkeme kararları bu sunumun süre ve kapsam sınırını göz önünde tutacak şekilde küçük ölçekli bir araştırmaya dayanmakta olup, değerlendirmelerde Türkiye’nin tüm şehirlerindeki pratiğin tüketici şekilde ele alınarak analiz edildiği iddiası yoktur. Türkiye genelini kapsayan geniş örneklemli ampirik akademik araştırmalar ile uluslararası kuruluşların raporları dikkate alınmakta, bu kaynaklardaki tespitleri güçlendirmek ve uygulama son yıllardaki güncel durumu da tartışmaya açmak üzere İzmir Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğü’nün sınır dışı etme konusundaki örnek güncel kararları incelenmektedir.

1. YASAMA ARACILIĞIYLA ETKİSİZLEŞTİRME

Türkiye’de otoriter neoliberal rejimin⁶ işleyişinde, özellikle 2016 yılından itibaren yasamanın yürütme tarafından bypass edildiği hukuk yapım süreçleri başat hale gelmiş, YUKK’a Olağanüstü Hal Kanun Hükmünde Kararnameleri (KHK) ve Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile yapılan müdahaleler ile göçmen ve mülteci haklarına ilişkin temel ilkeleri sarsan radikal değişiklikler getirilmiştir. Yabancıların hak arama özgürlüklerinin yasama aracılığıyla etkisizleştirilmesi açısından OHAL

⁵ Micinski, Nicholas R. "Threats, deportability and aid: The politics of refugee rentier states and regional stability." *Security Dialogue* 54, no. 6 (2023): 529-547. Şahin-Mencütek, Zeynep, and Gerasimos Tsourapas. "When Do States Repatriate Refugees? Evidence from the Middle East." *Journal of Global Security Studies* 8, no. 1 (2023).

⁶ “Otoriter Liberalizm” ilk olarak Alman kamu hukukçusu Hermann Heller tarafından 1933 yılında ortaya atılan bir kavramdır ve güçlü devlet ile ekonomik liberalizm arasındaki bağlantıyı ifade eder (Heller, H., *Authoritarian Liberalism?* *European Law Journal*, 21(3), 2015, 295– 301). Daha yakın zamanlarda bu kavram, eleştirel literatürde devletin hegemonik liberal projeler için rıza aramaktan uzaklaşmasını ifade etmek için kullanılmaktadır. Türkiye’deki rejimin bu kavrama referansla değerlendiren literatür için bkz örneğin Tansel, Cemal Burak. "Authoritarian neoliberalism and democratic backsliding in Turkey: Beyond the narratives of progress." *South European Society and Politics* 23, no. 2 (2018): 197-217; Özden, B., Akça, İ. & Bekmen, A. (2017). Antinomies of Authoritarian Neoliberalism in Turkey. In C. B. Tansel (Ed.), *States of Discipline: Authoritarian Neoliberalism and the Contested Reproduction of Capitalist Order*, London: Rowman & Littlefield, 189– 209; Borsuk, İmren, Pınar Dinç, Sinem Kavak, and Pınar Sayan, eds. *Authoritarian Neoliberalism and Resistance in Turkey: Construction, Consolidation, and Contestation*. Springer Nature, 2021; Kıvılcım, Zeynep. "The politics of legality of the authoritarian liberal regime in Turkey." In *Regime Change in Turkey*, 196-212. Routledge, 2021.

KHK'ları⁷ ile getirilen ciddi değişiklikler, 2018 ve 2019'da çıkarılan kanunlarla konsolide edilerek OHAL sonrasındaki devamlılıkları saęlanmışır⁸.

Bu bağlamda hak arama özgürlüğü konusunda sorun yaratan düzenlemelerin sınır dışı edilebilirlik rejiminin hukuken aşamalı olarak tesisi ve güçlendirilmesine ilişkin normatif değişiklikler olduğu dikkat çekmektedir. Söz konusu değişiklikler ile bir yandan sınır dışı etme kararı alınacak kişilere ilişkin kriterler belirsiz ve yürütmenin keyfi uygulamalara imkan tanır hale getirilirken, diğer yandan sınır dışı kararlarına karşı yargıda hak aranması adeta imkansız hale getirilmiştir.

Sınır dışı kararı alınabilecek kişilere dair kriterlerin belirsiz ve yürütmenin keyfi uygulamasına imkan tanır hale getirilmesine en önemli örnek YUKK'da 29 Ekim 2016 tarih ve 676 sayılı KHK ile gerçekleştirilmiş ve 2018'de 7070 sayılı Kanun madde 31 ile kalıcı hale getirilmiş olan değişiktir. Bu değişiklik ile KHK'nın 36. maddesi ile YUKK'un "sınır dışı etme kararı alınacaklar" başlıklı 54/1 maddesine, son derece soyut ve keyfi değerlendirme ve uygulamaya açık bir "k" bendi eklenmiştir: Bu bende göre "Uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından tanımlanan terör örgütleriyle ilişkili olduğu değerlendirilenler" hakkında sınır dışı etme kararı alınabilir. Bir delil veya yargılama sonucunda oluşacak bir mahkumiyet kararına atıf yapmadan sadece yabancının terör örgütleriyle "ilişkili" olduğunun kimler tarafından yapıldığı belli olmayan bir "değerlendirme" ile tespitine dayalı sınır dışı etme yetkisi hukuken öngörülebilir ve denetlenebilir olmaktan uzaktır. İdarenin yasal değişiklik ile kendisine sunulan bu keyfiyeti kullanımı sonucu ortaya çıkan sorunlar yürütme aracılığıyla etkisizleştirme bölümünde ayrıca ele alınacaktır.

Yine 31. madde ile YUKK'a getirilen diğer bir değişiklikle, uluslararası koruma başvuru sahipleri ve uluslararası koruma statü sahiplerinin sınır dışı uygulamasına karşı korunması ciddi ölçüde zayıflatılmış, sınır dışı etme kararları YUKK madde 54/1-b, d, k bentlerinden⁹ verildiği durumlarda bu kişilerin sınır dışı edilebileceği öngörülmüştür¹⁰. Son dönemlerde özellikle (d) bendinden son derece

⁷ KHK No. 676, RG, 29 Ekim 2016 No. 29872; KHK No. 690, RG, 29 Nisan 2017 No. 30052, KHK No. 694, RG 25 Ağustos 2017, No. 30165.

⁸ 7070 sayılı Kanun, RG 8 Mart 2018 No. 30354 (Mükerrer); 7077 sayılı Kanun, RG 8 Mart 2018 No. 30354 (Mükerrer), 7078 sayılı Kanun, RG 8 Mart 2018 No. 30354 (Mükerrer). No. 7196 sayılı Kanun, RG 24 Aralık 2019 No. 30988.

⁹ Madde 54/ 1. b bendi, "Terör örgütü yöneticisi, üyesi, destekleyicisi veya çıkar amaçlı suç örgütü yöneticisi, üyesi veya destekleyicisi olanlar", d bendi "Kamu düzeni veya kamu güvenliği ya da kamu sağlığı açısından tehdit oluşturanlar" ve k bendi "Uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından tanımlanan terör örgütleriyle ilişkili olduğu değerlendirilen" yabancılar hakkında sınır dışı kararı alınacağını öngörmektedir.

¹⁰ 29.10.2016 tarih ve 676 sayılı KHK ile gerçekleştirilen ve 2018'de 7070 sayılı Kanun ile yasalâşan bir diğer değişiklik ile YUKK madde 54/1-b, d ve yeni eklenen k bentlerinden verilen sınır dışı kararlarında dava açmanın yürütmeyi otomatik durdurma etkisi kaldırılmıştır. Ancak AYM'nin Y.T. kararı sonrasında ve kararın verdiği bir yıllık süre henüz dolmadan 06.12.2019 tarih ve 7196 sayılı Kanun madde 75 ile madde metninden çıkarılmış ve Kanunun ilk düzenleme aşamasındaki sistematige dönülmüştür. Sınır dışı kararlarına karşı açılan iptal davalarının otomatik durdurma etkisi AİHM'nin de önem ve titizlikle üzerinde durduğu bir konudur, aksi halde iç hukukta açılan davalar için AİHM'in istikrarlı içtihatları ile ülkede etkili bir iç hukuk yolu olmadığı kabul edilmektedir.

keyfi ve hukuken öngörülemez nedenlerle sınır dışı etme kararları oluşturulduğu dikkate alındığında¹¹, bu yasal değişikliğin uygulamada ne kadar geniş kapsamda sorunlara neden olduğu görülmektedir.

2019 yılında bir diğer grup sorunlu değişiklik, 06.12.2019 tarihinde 7196 sayılı Kanun ile kabul edilmiştir. Söz konusu kanunun 75.maddesi YUKK madde 53/3'te düzenlenen sınır dışı etme kararlarına karşı itirazlarda onbeş gün olan dava süresi yedi güne indirmiştir. AYM tarafından daha sonradan verdiği kararlar¹² Anayasa'ya uygun bulunan bu düzenlemenin, özellikle de yerel mahkemeler tarafından da titiz şekilde uygulandığından, uygulamada sınır dışı kararlarına karşı hak arama özgürlüğünün etkisizleştirilmesi yönünde çok ciddi sorunlara neden olduğu konusuna akademik çalışmalar ve uluslararası raporlarda işaret edilmektedir¹³.

Bu düzenleme sonrasında hakkında sınır dışı etme ve idari gözetim kararı alınarak Geri Gönderme Merkezi (GGM)'ne alınan bir yabancının, avukat tutacak parası varsa avukat bulma, avukatın GGM'ye erişimi, kendisiyle görüşmesi, noter vekaletnamesi çıkartması, dosyadan fotokopi alması ve idari yargıda dava açması için toplam yedi günlük süresi vardır. Eğer avukat tutacak parası yoksa ve birçok engeli aşım GGM'nin bulunduğu il barosuna erişim adli yardım kapsamında bir avukat görevlendirmesi yapılması gerekiyorsa, baro tarafından görevlendirme yapılması prosedürünün tamamlanması ve atanmış avukatın GGM'ye erişim sağlayarak idari yargıda dava açabilmesi çok daha zor bir süreçtir ve bu sürecin de yine yedi günlük aynı sürede tamamlanması beklenmektedir. Baroların adli yardım sürecini işletme hızları, istekleri, bu kapsamda verilen hizmetin nitelik ve nicelik sorunları adalete erişimde başlı başına ele alınması gereken bir konu olup hak arama özgürlüğünün yargı aracılığıyla etkisizleştirilmesi bölümünde ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

7196 sayılı Kanun ile getirilen bir diğer sorunlu değişiklik ile YUKK'un Türkiye'ye giriş yasağı başlıklı madde 9/1 de yer alan "Türkiye dışında olup da" ibaresi kanundan çıkarılmış, böylelikle ülke içinde bulunan yabancılar hakkında da Türkiye'ye giriş yasağı kararı alınabilmesinin yolu açılmıştır¹⁴. Bu değişiklik sonrası madde 9/1 idare tarafından, "güvenlik tehdit kodlarının iptali için açılan davalarda, bu kodların atanmasının yasal zemini olarak gösterilmeye ve bu savunma mahkemeler

¹¹ Örneğin YUKK 54/1-d'ye istinaden "kamu düzeni, kamu güvenliği ve kamu sağlığı açısından tehdit oluşturduğu" gerekçesiyle "Kasksız elektrikli motor süren yabancı hakkında" sınır dışı etme kararı, İzmir Valiliği İl Göç İdaresi, Tarih: 01.12.2022, "Alkol ve uyuşturucu maddenin etkisi altındayken araç kullanma" nedeniyle verilen sınır dışı etme kararı, İzmir Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğü, Tarih: 16.02.2024, Kendisine yönelik "Kasten yaralama ve hakaret" fiili konusunda şikayetçi olan yabancı hakkında verilen sınır dışı kararı, İzmir Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğü, Tarih: 10.04.2024.

¹² AYM, E.2020/30, K.2023/12, Tarih: 25.01.2023, R.G. 27.06.2023, Sayı: 32234.

¹³ Kağıtçıoğlu, Mutlu. "Sınır Dışı Etme Kararları ile Uluslararası Koruma Kapsamındaki Kararlarda İdari Yargı Denetimi" *Adalet Dergisi* 70 (2023): 347-368, Çiğler, Meltem İneli. "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda Aralık 2019'da Yapılan Bazı Değişikliklerin Değerlendirilmesi." *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 26, no. 2 (2020). Avrupa Mülteci ve Sürgünler Konseyi, *2022 Türkiye Ülke Raporu*:19 ve 37.

¹⁴ Değişiklik sonrası Madde 9 – (1) Genel Müdürlük, gerektiğinde ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının görüşlerini alarak, kamu düzeni veya kamu güvenliği ya da kamu sağlığı açısından Türkiye'ye girmesinde sakınca görülen yabancıların ülkeye girişini yasaklayabilir.

tarafından kabul edilmeye başlanmıştır. Bu yasal değişikliğin uygulamada nasıl sorunlara yol açtığı ve güvenlik tahdit kodları uygulaması yürütme ve yargı ile ilgili bölümlerde ayrıca ele alınacaktır.

Yasama aracılığıyla yabancıların hak arama özgürlüğünün, ayrıca “sınır dışı edilebilirlik” mekanizması da devreye sokularak etkisizleştirildiği önemli bir alan çalışma yaşamına ilişkindir. 2016 yılından itibaren şekillendirilmiş olan bu konuya ilişkin özel mevzuatta¹⁵, yabancıların çalışma hakkını kullanması tamamen işverenin başvurusu ile, söz konusu işverene bağımlı olarak alınan ve kısa süreli çalışma iznine tabi tutulmuştur¹⁶. Ayrıca ancak kayıtlı olunan şehirde çalışma izni alınabilir, oysa yürütme aracılığıyla etkisizleştirme bölümünde ayrıca ele alınacağı üzere, istihdamın imkanı olduğu iller yabancılar için yeni kayda kapalıdır, kayıt olunan ilin ise değiştirilmesi ise hemen hemen imkansız durumdadır. Bu alandaki neredeyse tüm raporlar ve akademik çalışmalar Türkiye’deki yabancıların büyük çoğunluğunun çalışma izni almadan ve kayıtsız çalıştığına işaret ederken, bunun temel sebebinin mevcut yasal çerçeve olduğuna dikkat çekmektedir¹⁷.

Yabancı çalışanların emek alanında hak arama özgürlüğünün etkisizleştirilen hukuki düzenekte, kayıtsız çalışmayı adeta kural haline getiren çalışma izni ile ilgili mevzuatın yanı sıra, “sınır dışı edilebilirlik” mekanizması da işlevseldir. YUKK m.54/1-ğ) e göre çalışma izni olmadan çalışmak sınır dışı sebebidir. Başta “Türkiye’nin yeni emekçi sınıfı” olarak tanımlanan¹⁸ Suriyeliler olmak üzere çalışma izni olmadan çalışan yabancıların, çalışmaları karşılığında asgari ücretin üzerinde ücret alma hakkı, eşit muamele görme, iş sağlığı ve güvenliği kapsamında korunma, ara dinlenmesi, fazla mesai ücreti,

¹⁵ 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu, Kabul Tarihi : 28/7/2016, Resmî Gazete : Tarih : 13/8/2016, Sayı : 29800, Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik, Bakanlar Kurulu Kararının Tarihi : 11/1/2016 No : 2016/8375, Resmî Gazete Tarih: 15/1/2016 Sayı : 29594, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi ve Uluslararası Koruma Statüsü Sahibi Kişilerin Çalışmasına Dair Yönetmelik, Resmî Gazete Tarih: 26/4/2016 Sayı : 29695, Uluslararası İşgücü Kanunu Uygulama Yönetmeliği, Resmî Gazete Tarihi: 02.02.2022, Sayı: 31738, Bu mevzuata göre mülteci veya ikincil koruma statüsü sahibi kişiler statü almalarından itibaren bağımlı veya bağımsız olarak, bunun dışındaki yabancılar ise işverenin başvurusu ile çalışma izni alarak, yabancıların çalışması yasaklanmış iş ve meslekler dışında çalışabilirler. Türkiye’de en az altı ay süreli ikamet iznine sahip yabancılar çalışma izni alabilir. Şartlı mülteci statüsü almış yabancılar ise uluslararası koruma başvuru tarihinden altı ay sonra ikamet yükümlülükleri olan il sınırları için çalışma izni alabilirler.

¹⁶ Çalışma izni başvurusu ancak işveren tarafından yapılabilir. Uzun süreli ikamet iznine sahip olanlar veya Türkiye’de en az sekiz yıl kanuni çalışma izni olanlar dışındaki yabancılar ancak bir yıl süreli çalışma izni alabilir. Çalışma izni sözkonusu sürenin bitiminde işveren başvurusuyla yenilenmediği takdirde veya işveren değişikliği halinde sona erer.

¹⁷ The Regional Refugee & Resilience Plan (3RP) Türkiye Country Chapter 2023-2025:65, Almasri, Shaddin. "Accessible vs Applicable Policies? A Discussion on Calculated Informality of Afghan Migrants in Turkey." *Journal of Immigrant & Refugee Studies* (2023): 1-17, Badalić, Vasja. "Trapped in the underground economy: Syrian refugees in the informal labour market in Turkey." *Third World Quarterly* 44, no. 5 (2023): 967-984. İstatistiklere bakıldığında çalışma izni sayılarının ülkede yaşayan yabancı sayısına göre dikkat çeken düşüklüğü de çalışma hakkının kullanılmasındaki güçlüğü teyit eder niteliktedir. Göç İdaresi’nin verilerine göre, Nisan 2024 tarihi itibarıyla Türkiye’de ikamet izniyle bulunan yabancı sayısı 1.125.583, geçici koruma altında bulunan yabancı sayısı ise 3.118.499’dür. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yayınlanan son istatistiklere göre ise Aralık 2022 itibarıyla Türkiye’de çalışma izni verilen toplam yabancı sayısı sadece 212,682 olup, bunlardan 113,208 kişi Suriyelidir . (TC Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma İzin İstatistikleri, 2022)

¹⁸ Jessen, Amanda. "The Government of Turkey and Syrian refugees: A gender assessment of humanitarian assistance programming." *Washington: Georgetown Institute for Women, Peace & Security* 22 (2013):16. Geçici koruma altındaki yabancıların çalışma izni başvurusu yukarıda bahsedildiği gibi sadece işveren tarafından yapılabilir. Mevsimlik tarım işinde çalışanlar ise sektörel ihtiyaçlar gözetilerek çalışma izninden muaf tutulmuştur. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin çalıştığı işyerlerinin önemli bir kısmı küçük ölçekli ve yirmiden az kişinin çalıştığı işletmelerdir (ILO, *Social Security Status of Syrians Under Temporary Protection in the Turkish Labour Market and Recommendations for Transition to Formality*, March 2023).

kıdem tazminatı, yıllık ücretli izin, doğum izni hakları olmak üzere yaygın olarak hak ihlallerine uğradıklarını, ayrıca yabancı işçilerin hayatlarını kaybettikleri iş cinayetleri ve 15 yaş altında yabancı çocuk işçi istihdamı da dahil sorunları belgeleyen çok sayıda ampirik çalışma mevcuttur¹⁹. Uluslararası denetim mekanizmalarına sunulan raporlarda da işaret edildiği üzere, istihdam edildiği kente kayıt yaptıramayan veya kendisi için çalışma izni başvurusunda bulunmanın hukuki ve mali külfetlerine katlanmak istemeyen işveren nedeniyle çalışma izni olmaksızın çalışan yabancı işçiler hak ihlallerine uğradıklarında, sınır dışı edilme riski altına girmekten korktukları için işverene karşı yetkili mercilere başvurmaktan ve dava açmaktan kaçınmakta, onların sürekli sınır dışı edilebilirlik tehdidi altında tutulması işveren tarafından hukuka aykırı koşullarda sömürülmeye rıza göstermelerini sağlamaktadır.²⁰

Diğer neoliberal ekonomiler gibi kayıtsız ve ucuz göçmen emeğine yaşamsal ihtiyaç duyan Türkiye’de göçmenlerin iş piyasasına etkin ekonomik entegrasyonuna karşın, yasama ve yürütme yoluyla hak arama özgürlükleri neredeyse tamamen ortadan kaldırılarak etkin hukuksal dışlanmaları, eleştirel göç literatüründe kullanılan kavramsallaştırma ile söyleyecek olursak “marjinalize edilerek entegre olmaları” veya “içleyerek dışlanmaları”²¹ na sebep olmaktadır.

2. YÜRÜTME ARACILIĞIYLA ETKİSİZLEŞTİRME

Siyasi gücün yürütmeye yoğunlaşması otoriter rejimlerin çarpıcı özelliklerinden biridir. Türkiye örneğinde de, yürütme gücünün yasama ve yargı aleyhine güçlendirilmesi, 2016-2018 yılları arasındaki OHAL rejimi sayesinde iyice görünür hale gelmiş ve hükümetin ülkeyi neredeyse yalnızca KHK’lar yoluyla yönetmesine olanak sağlamıştır. 2018’de Cumhurbaşkanlığı sistemine geçilmesi yürütmenin sistemdeki üstünlüğünü iyice pekiştirmiş ve kararnamelerle yönetimi kurumsallaştırmıştır. Yabancıların hak arama özgürlüğünün yürütme aracılığıyla etkisizleştirme konusunda göze çarpan ilk husus ise OHAL ilanı sonrasında iyice yükseltelen güvenlik politikaları çerçevesinde, yasadan ziyade

¹⁹ Demirci Murat and Murat Güray Kırdar, “The Labor Market Integration of Syrian Refugees in Turkey”, *World Development*, Vol. 162, 2023, Temiz Giysi Kampanyası, “Türkiye Giyim Endüstrisinin Suriyeli İşçileri Geçmişi Düşünmek, Geleceğe Yönelmek: Türkiye Giyim Endüstrisinin Suriyeli İşçileri”, 2020. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği (İSİG) Meclisi raporuna göre her yıl ortalama 83 göçmen/mülteci iş cinayeti gerçekleşmektedir. Yani Türkiye’de yaklaşık olarak her yirmi iş cinayetinin birinde ölen göçmen veya mülteci. İş cinayetlerinde ölen göçmen/mülteci işçilerin geldikleri ülkelere baktığımızda yüzde 51’i Suriyeli ve yüzde 18’i Afganistanlıdır. (İş Sağlığı ve İş Güvenliği (ISIG) Meclisi, “Yoksulluğun nedeni sermaye iktidarındır: Son on yılda (2013-2022) en az 828 göçmen/mülteci işçi hayatını kaybetti”, Aralık 2022). ILO raporlarına göre, Suriyeli mülteciler, haftada ortalama 52,3 saat çalışmaktadırlar. Ayrıca, Suriyeli çalışanların yarısından fazlası (%53,7) haftada 50 saatten fazla çalışırken %34,7’si haftada 60 saat veya daha fazla çalışmaktadır. Dört Suriyeli çalışandan üçü saatlik asgari ücretten daha az kazanmaktadır (Caro, Luis Pinedo. "Türk işgücü piyasasında Suriyeli mülteciler." *ILO Türkiye Ofisi* (2020): 58).

²⁰ Birleşik Metal-İş, Submission to UN OHCHR Universal Periodic Review of Turkey, 35th Session, January 2020.

²¹ Almasri, Shaddin. "Accessible vs Applicable Policies? A Discussion on Calculated Informality of Afghan Migrants in Turkey." *Journal of Immigrant & Refugee Studies* (2023): 1-17. Bélanger, Danièle, and Cenk Saraçoğlu. "Processes of Wage Theft." *Refugees on the Move: Crisis and Response in Turkey and Europe* 45 (2022): 262. Karadağ, Sibel, and Deniz Ş. Sert. "(Non-) deport to discipline: The daily life of Afghans in Turkey." *Journal of Refugee Studies* 36, no. 3 (2023): 449-466, Rajaram, Prem Kumar. "Common marginalizations: Neoliberalism, undocumented migrants and other surplus populations." *Migration, Mobility, & Displacement* 1, no. 1 (2015). Nimer, Maïssam, and Susan Beth Rottmann. "Migration regime and “language part of work”: Experiences of Syrian refugees as surplus population in the Turkish labor market." *Critical Sociology* 47, no. 4-5 (2021): 763-776.

Göç İdaresi Başkanlığı (GİB) tarafından çıkarılan ve genel olarak kamuoyu için ve özel olarak alanda çalışan avukatlar için bile şeffaf ve erişilebilir olmayan genelge ve “yazılarla” göç yönetimine şekil verilmeye başlanmasıdır.

Söz konusu düzenlemeler içinde 2019/5 sayılı İçişleri Bakanlığı Talimatı²² bu açıdan özellikle önemlidir. Bu Talimat sonrasında “kamu düzeni ve kamu güvenliği” gerekçesiyle herhangi bir adli olaya karıştığından bahisle yabancılar hakkında verilen sınır dışı etme kararları yaygınlaşmıştır. İlerleyen süreçte, söz konusu Talimat gerekçe gösterilerek, ancak Talimatın içeriğinde de öngörülmeyen bir şekilde, sadece adli bir olaya adı karışan kişi için değil, o kişinin çocukları da dahil olmak üzere, bazen diğer aile bireylerini de içerecek şekilde sınır dışı etme kararları alınmaya başlanmıştır²³.

YUKK madde 54/1-d bendinde yer alan “*kamu düzeni veya kamu güvenliği ya da kamu sağlığı açısından tehdit oluşturanlar*” esnek düzenlemesinin son yıllarda oldukça keyfi uygulamaların hukuki gerekçesi yapıldığı dikkat çekmektedir. Bu kapsamda halihazırda uluslararası koruma ve geçici koruma altında kayıtlı olan yabancılara karşı hukuken öngörülebilir olmayan idari uygulamalar görülmektedir. Özellikle yukarıda anılan İçişleri Bakanlığı 2019/5 sayılı talimatından ardından, 2020 yılında Göç İdaresinin kullandığı GÖÇ NET veritabanı²⁴ ile UYAP veritabanı entegrasyonu sağlanması²⁵ sonrası bu uygulamalar artmış, yabancılar hakkında herhangi bir nedenle başlatılan adli soruşturmaların sonuçlanmaları beklenmeksizin masumiyet karinesine çok açık aykırılık oluşturacak şekilde sınır dışı etme ve GGM’lerde idari gözetim kararları alınmaya başlanmıştır²⁶.

“Sınır dışı edilebilirlik” kavramsallaştırması üzerinden gelişen eleştirel göç literatüründe altı çizildiği üzere, sınır dışı edilme riski vatandaşlarla vatandaş olmayanlar arasında temel sınırı belirler. Bununla birlikte yine aynı literatür, “sınır dışı edilebilirlik” rejimlerinin yasama ve yürütme tarafından sınır dışı edilebilirlik riskinin ülkedeki yabancıların hayatları, hak ve hürriyetleri üzerinde farklı yoğunlukta etkiler yaratacak biçimde eşitsiz dağıtılmasını sağlayacak şekilde inşa edildiğine de dikkat çeker. Sınır dışı edilebilirlik rejimi devlet iktidarının farklı yabancılar üzerinde, devlet tarafından kalibre edilen,

²² İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı Düzensiz Göçle Mücadele Dairesi Başkanlığı 2019/5 sayılı, 17.04.2019 tarihli “Düzensiz Göçmenlere İlişkin Uygulama Talimatı”.

²³ Yabancı erkeğin hakkında verilen sınır dışı kararı sonrası idari gözetime alınmasının ardından eş ve çocuklarının da alınarak sınır dışı edilmesine dair kararlara örnek olarak bkz. İzmir Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğü’nün “Hakkında terör örgütüne üye olma” suçlaması bulunan babaları ile aynı adreste kaldıkları için “kamu düzenini bozduğu değerlendirilen” 22 günlük bir bebeğin de dahil olduğu, en büyüğü 8 yaşında 5 çocuğun sınır dışı edilmesi ilişkin 09.05.2024 tarihli kararı ve İzmir Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğü’nün “kamu düzenini bozduğu değerlendirilen” annesi ile birlikte 9 yaşındaki oğlunun sınır dışı edilmesine ilişkin Bilâ tarih kararı.

²⁴ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından oluşturulmuş olan ve yabancıların ikamet izni ilk, geçiş ve uzatma başvurularını internet üzerinden yapabilmeleri için kullanılan uygulama.

²⁵ Adalet Bakanlığı Bilgi İşlem Genel Müdürlüğü raporuna göre, UYAP Bilişim Sistemi 2020 yılı itibarıyla kırk sekiz kurum ile yüz kırk üç entegrasyon gerçekleştirmektedir ve UYAP GÖÇNET Entegrasyonu ile Göç İdaresi Genel Müdürlüğüne yabancıların taraf olduğu dava ve yakalama bilgilerinin verilmesi sağlanmaktadır. (Adalet Bakanlığı Bilgi İşlem Genel Müdürlüğü, UYAP Bilişim Sistemi, Rapor, Ocak 2021)

²⁶ Bkz. örneğin İzmir Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğü, 06.12.2022 tarihli Sınır Dışı Etme Kararı, İzmir Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğü, 05.07.2023 tarihli Sınır Dışı Etme Kararı.

ancak bu iktidara maruz kalan yabancılar tarafından öngörülemez şekilde, farklı ve keyfi formatlarda uygulanmasına imkan tanır²⁷.

Türkiye’de YTS (Yabancı Terörist Savaşçı) olarak adlandırılan yabancıların hak arama özgürlüklerinin “güvenlik tahdit kodları” ve buna bağlı işleyen sınır dışı mekanizması ile etkisizleştirilmesi meselesini bu bağlamda değerlendirmek yerinde olacaktır. Yukarıda yasama başlığı altında da değinildiği üzere, YUKK madde 9’da yapılan değişiklik ile yasal dayanağı oluşturulan bu kodlarının neler olduğu ve bu kodların kişilere atanma kriterleri kanunda belirtilmemiştir²⁸. AYM’ye yapılmış olan bireysel başvuruların incelenmesi, güvenlik tahdit kodlarının GİB tarafından atandığını, mahkeme kararlarına değil, polis memurlarının "kanaatine" veya doğrulanmamış istihbarat raporlarına dayandığını ortaya koymaktadır²⁹. Kendisine yapılan bireysel başvurular sonucu verdiği kararlar, bazı durumlarda AYM’nin dahi bazı güvenlik kısıtlama kodlarının gizli anlamı ve amacı hakkında bilgiye ulaşamadığını göstermektedir³⁰.

Bir mahkeme kararı olmaksızın güvenlik tahdit kodlarının verilmesi ve bu kodlarla bağlantılı gerçekleştirilen sınır dışı işlemleri, adil yargılanma hakkının yanı sıra işkence ya da kötü muamele riski bulunan ülkelere sınır dışı edilmeye ilişkin mutlak yasağı da ihlal etmektedir. Hukuk devletinde kabul edilemeyecek şekilde, kişiler hakkında herhangi bir soruşturma dosyası dahi olmadan ve adli süreç işletilmeden, sadece bir “istihbarat verisi” olduğundan bahisle güvenlik kodlaması yapılmakta, kodun GİB tarafından atanmasından sonra ilgili kişiye herhangi bir tebligat da yapılmamaktadır. Yakın zamana kadar devam ettiği şekliyle uygulamada bu kodların varlığını ilgili kişiler ancak Göç İdaresi İl Müdürlüklerine herhangi bir işlem için gittiklerinde kod karşılıklarına çıkınca öğrenmektedir.

Uygulamada bir yabancıya G-82 (Milli güvenlik aleyhine faaliyet) ve G-87 (Genel güvenlik açısından tehlike arz eden kişiler) güvenlik tahdit kodlarının atandığının Göç-Net sistemi verilerinde görülmesi halinde kolluğa haber verilerek söz konusu kişi hakkında YUKK madde 54/1-b, d ve k bentleri kapsamında sınır dışı etme kararı alınmakta, buna bağlı olarak da kişi idari gözetim altına alınarak Geri Gönderme Merkezleri (GGM)’ne sevk edilmektedir. Bu yabancılar GGM’lerde “Yabancı Terörist Savaşçı” (YTS) ismi verilen bir uygulama kapsamında idari gözetimde bulunan diğer yabancılardan tecrit edilerek daha sıkı güvenlik önlemleri ile farklı bir muameleye muhatap olmaktadır.

²⁷ De Genova, Nicholas. "The economy of detainability: Theorizing migrant detention." In *Challenging Immigration Detention*, pp. 160-170. Edward Elgar Publishing, 2017. De Genova, Nicholas P. "Migrant "illegality" and deportability in everyday life." *Annual review of anthropology* 31, no. 1 (2002): 419-447.

²⁸ İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Düzensiz Göçle Mücadele Dairesi Başkanlığı, 30.06.2020 tarih ve 2020/17 sayılı Tahdit İş ve İşlemlerine İlişkin Genelgesi, harf ve rakamların bir araya gelmesiyle oluşan 90 tane kısıtlama kodunun listesini sunmaktadır.

²⁹ AYM, 12.12.2020, Başvuru No. 2018/6143, AYM, Başvuru 05.05.2019, Başvuru No.2015/14566, AYM, 18.06.2020, Başvuru No.2016/32319, AYM, 23.06.2020, Başvuru No.2016/32315, AYM, 27.01.2021, Başvuru No.2017/29838, AYM, 10.10.2018, Başvuru No.2015/16437, AYM, 26.05.2021, Başvuru No.2018/36105.

³⁰ AYM, 02.02.2019, Başvuru No.2014/17572.

Hak arama özgürlüğü açısından uygulamada gözlenen daha da sorunlu yeni bir gelişme güvenlik tahdit kodu konulmuş olan yabancılar hakkında, Göç İdaresi İl Müdürlükleri'ne herhangi bir nedenle gelmeleri de beklenmeden, sınır dışı etme kararı alınarak GGM'lerde idari gözetim prosedürünün işletilmesi³¹ ve son dönemde, bu kişilerin yanı sıra, haklarında kod olmayan eş ve çocuklarının da alınarak sınır dışı etme ve idari gözetim prosedürlerinin uygulanmasıdır.

Medyada yabancılar hakkında adli bir süreç başlatıldığı durumlarda bile, tahdit kodu gerekçe gösterilerek sınır dışı kararının sadece birkaç gün içinde alındığı ve savcının dosyayı değerlendirip kovuşturma açıp açmayacağına karar vermeden yabancıların sınır dışı edildiği yönünde haberler yer almaktadır³². Avukatların ifadelerine atıfta bulunan Avrupa Mülteci ve Sürgünler Konseyi (ECRE) raporunda, güvenlik tahdit kodlarının ülke genelinde oldukça yaygın olarak uygulandığını belirtmektedir³³.

Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından verilen bilgiye göre, vatandaşı oldukları ülkede terör örgütlerine üye, sempatican ya da bağlantılı olduklarından şüphelenilen kişilerin sınır dışı edilmesi de dâhil olmak üzere, Türkiye'nin YTS olarak adlandırılan kişilere yönelik eylemleri BM Güvenlik Konseyi'nin 2178(2014) ve 2199(2015) sayılı kararları ile uyumludur³⁴. Bununla birlikte çeşitli raporlar ve akademik çalışmalarda güvenlik kodlarının keyfi olarak verildiğine dair birçok vaka bildirilmiştir³⁵. Ayrıca güvenlik tahdit kodlarının keyfi olarak uygulanması ve idari gözetim altında aileleriyle birlikte tutulan çok küçük yaşta çocuklara da güvenlik tahdit kodları atanması konusundaki endişeler TBMM'nde de gündeme getirilmiştir³⁶.

Güvenlik tahdit kodlarının verilmesi ve ilgili sınır dışı işlemleri üzerinde ancak çok sınırlı bir yargı denetimi bulunmaktadır. Bu kodların atanması ve kodun varlığı gerekçe gösterilerek alınan sınır dışı kararlarına karşı hak arama özgürlüğü çok büyük oranda etkisizleştirilmiş, hatta ortadan kaldırılmıştır. Güvenlik tahdit kodlarının iptali için açılan davalarda, tahdit koduna ilişkin belgeler, ilgili kurumlar tarafından UYAP kaydında davacı vekillerinin görebileceği şekilde ibraz edilmemekte ve mahkeme dosyalarına girmemekte, ancak bir görevli tarafından elden getirilerek mahkeme heyetine

³¹ Mazlumder İstanbul Şubesi, "Göçmenlerin ve Mültecilerin Sınır Dışı Edilmesinde Konuşulmayan Alan: Tahdit Kodu Mağdurları Raporu", 2020.

³² Ahmet Kanbal, "Bebeklere 'Yabancı Terörist Savaşçı' kodu verildi," *Evrensel*, December 2, 2017.

³³ Avrupa Mülteci ve Sürgünler Konseyi, Türkiye 2018 Ülke Raporu: 24.

³⁴ Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, "Turkey's Contributions' to Anti-Deash Coalition", https://www.mfa.gov.tr/turkey_s-contributions_s-to-anti_deash-coalition.en.mfa) and Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, "Turkey's Contributions to International Community's Efforts to Fight Terrorism".

³⁵ Sarı, Elif, and Cemile Gizem Dinçer. "Toward a New Asylum Regime in Turkey?." *Movements. Journal for Critical Migration and Border Regime Studies* 3, no. 2 (2017): 71–72; İzmir Barosu, "İzmir Geri Gönderme Merkezlerinde Adalet Erişim Hakkı Çerçevesinde Yaşanan Sorunlar", 2017. <https://www.izmirbarosu.org.tr/Sayfa/1279/izmir-geri-gonderme-merkezlerinde-adalete-erisim-hakki-cercevesinde-yasanan-sorunlar>.

³⁶ Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekili Ertuğrul Kürkçüoğlu'nun İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'ya yönelttiği 7/21679 esas numaralı yazılı soru önergesi, 12 Aralık 2017. Saadet Partisi Milletvekili Mesut Doğan'ın İçişleri Bakanı Ali Yerlikaya'ya yönelttiği 7/9704 sayılı ve 16.02.2024 tarihli yazılı soru önergesi. Her iki soru önergesinin de "cevaplanmadığı" bildirilmiştir.

gösterilmekte, davacı ve avukatlarına göstermeksizin geri götürülmektedir³⁷. Bu belgeleri yargılama süreci içinde davacı vekillerinin görüp eleştirel olarak değerlendirmesi imkanının fiilen tanınmıyor olması, başta “silahların eşitliği” ilkesi olmak üzere adil yargılanma kriterlerine açıkça aykırıdır.

İdare mahkemelerinin genellikle idareye kodların verilmesi konusunda geniş bir takdir yetkisi bıraktığı ve birçok durumda da ilk derece mahkemelerin tahdit kodunu iptal eden kararlarının daha sonra bir üst mahkeme tarafından bozulduğuna dikkat çekilmektedir³⁸. Güvenlik tahdit kodu atanmış kişiler çoğunlukla Türkiye Barolar Birliği ve STK'lar tarafından sağlanan hukuki desteğin dışında tutulmaktadır. Avrupa Birliği tarafından Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Programı kapsamında başlangıçta 18 ilde başlayan ve süreç içerisinde 51 ile yaygınlaştırılarak yürütülen adli yardım projesin de güvenlik kodu almış mültecileri kapsamamaktadır³⁹.

Yabancıların hak arama özgürlüğü konusunda mutlaka değinilmesi gereken bir diğer sorunlu alan “gönüllü geri dönüş” uygulamasıdır. YUKK madde 53/3'ün düzenlemesi, yani sınır dışı etme kararlarına karşı idari yargıda iptal davası açma şeklinde yargı yoluna başvurulmasının sınır dışı kararının yürütülmesini otomatik durdurma etkisi, haklarında sınır dışı kararı verilmiş ve süresi içinde idari yargıda iptal davası açmış kişiler için halen en ciddi hukuki korumayı sağlamaktadır. Bu kuralın tek istisnası hakkında sınır dışı kararı alınmış olan kişinin “gönüllü geri dönüş formu” imzalamış olmasıdır.

Bu durum özellikle ülkemizde Geçici Koruma (GK) kapsamında bulunan Suriyeliler hakkında verilen sınır dışı etme kararlarında özellikle önemlidir. Zira, GK kapsamındaki Suriyeliler için (ve bazı hassas profil içeren durumlarda bazı ülke vatandaşları için) verilen sınır dışı etme kararlarında menşe ülkesinde YUKK madde 4 ve 55 anlamında güvenli görülmeyle kişilerin “güvenli üçüncü ülkeye” sınır dışı edilmesine, ancak kendisinin gönüllü olması halinde vatandaşı olduğu / menşe ülkeye sınır dışı edilmesine karar verilmektedir.

İçişleri Bakanlığı açıklamasına göre, 26 Temmuz 2023 tarihi itibarıyla 562 bin Suriyeli, Suriye'ye “gönüllü olarak” geri dönmüştür⁴⁰. Akademisyenler ve STK'lar tarafından hazırlanan birçok saha raporu, göçmenlerin imzalamaları istenen "gönüllü geri dönüş" formları konusunda yanlış yönlendirildiklerini veya formları imzalamaları için korkutulduklarını ve bazı durumlarda fiziksel şiddete maruz kaldıklarını, ikamet ettikleri il için geçerli kimlik belgelerine sahip kişilerin bile bu

³⁷ Ankara 26. İdare Mahkemesi E. 2023/2201, K. 2024/937, T. 29.03.2024, Ankara 26. İdare Mahkemesi E.2023/1023, K. 2024/649, T. 12.03

³⁸ Avrupa Mülteci ve Sürgünler Konseyi, 2018 Türkiye Ülke Raporu: 24. Ovacık, Gamze, *Turkish Judicial Practices on International Protection Removal Administrative Detention in Connection With the Safe Third Country Concept*, Oniki Levha Yayıncılık, 2021.

³⁹ Avrupa Mülteci ve Sürgünler Konseyi, 2019 Türkiye Ülke Raporu: 45.

⁴⁰ Mülteciler Derneği, “Türkiye’deki Suriyeli Sayısı”, 9 Mayıs 2024,

şekilde sınır dışı edildiğini ortaya koymaktadır⁴¹. Bu haliyle sınır dışı etme kararına karşı hak arama özgürlüğü etsizleştirildiği gibi karara karşı dava açılabilirdiği durumlarda da YUKK madde 53/3'ün sağladığı usul güvencesi içeren yasal koruma idare tarafından fiilen ortadan kaldırılmaktadır. Suriyelilerin “gönüllü geri dönüş” adı altında Türkiye'den zorla geri gönderilmelerine ilişkin endişeler Avrupa Parlamentosu'nda da dile getirilmiştir⁴².

Bu konuda yapılan bazı ampirik akademik çalışmalarda Türkiye'de merkezi ve yerel göç bürokrasisinin rol alarak kurumsallaştırdığı zorla “gönüllü geri dönüş” uygulamalarının ülke çapında bir göç yönetim aracı olarak işlevselleştirdiğine dikkat çekilmektedir⁴³. Ülkedeki politik duruma göre yoğunluğu değişkenlik gösteren bu uygulamalar özellikle 2023 yılı Ağustos-Ekim aylarında birçok GGM'de “kitlemel” sayılabilecek düzeye ulaşmış, çok sayıda kişinin GGM'lerde henüz dava açma süresi içinde veya idari yargıda dava açtıktan sonra “gönüllü geri dönüş” prosedürü kapsamında ülkelerine sınır dışı edildiği şikayetleri dile getirilmiştir. Özellikle avukatların şikayetleri bu alanda ciddi bir seviyeye ulaşınca konu ve ihlaller hakkında İzmir, Ankara ve Şanlıurfa Baroları Göç İdaresine başvuru veya basın açıklamaları yapmışlardır⁴⁴.

Türkiye Barolar Birliği (TBB) de 22.10.2023 tarihinde bu konuda bir açıklama yapmış, TBB tarafından gerçekleştirilen anketi yanıtlayan 47 baroya mensup 376 avukatın bildirimlerine dayanarak, söz konusu dönemde, sınır dışı edilme kararlarına karşı idari yargıda dava açma süresi dolmamış olmasına, haklarında verilen sınır dışı kararlarına karşı idari yargıda iptal davası açılmasına, bu davaların idareye bildirilmiş olmasına ve hatta bazı vakalarda AYM'nin tedbir kararına rağmen çok sayıda yabancı müvekkil hakkında sınır dışı işlemi yapıldığı, bu uygulamanın 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nu 53/3-son. maddesine aykırı olduğunu duyurmuştur⁴⁵. TBB'nin tespiti hukuksuz sınır dışı uygulamalarının spesifik vakalarla sınırlı olmadığı ve sistematik bir idari pratiğe dönüştüğü, bu haliyle savunmanın ve yargının işlevsiz bırakıldığıdır⁴⁶.

⁴¹ Leghtas, Izza, “Insecure Future: Deportations and Lack of Legal Work for Refugees in Turkey”, Refugees International Field Report, September 2019; Maybritt Jill Alpes, Sevdâ Tunaboşlu, Orcun Ulusoy, and Saima Hassan, “Post-Deportation Risks under the EU–Turkey Statement: What Happens after Readmission to Turkey?”, European University Institute, Migration Policy Center, Policy Brief, Issue 2017/30, November 2017. Uluslararası Af Örgütü, “Savaş Bölgesine Geri Gönderildiler: Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Hukuka Aykırı Sınır Dışı Uygulamaları”, 2019, Index: EUR 44/1102/2019, Human Rights Watch, *Turkey: Hundreds of Refugees Deported to Syria*, 22 October 2022.

⁴² European Parliament, Question for written answer E-000250/2020 to the Commission

ule 138, Tineke Strik (Verts/ALE), Sophia in 't Veld (Renew), Subject: Illegal Deportations of Syrian Refugees by the Turkish Authorities, January 16, 2020.

⁴³ Mencutek, Zeynep S. "The Institutionalization of “Voluntary” Returns in Turkey." *Migration and Society* 5, no. 1 (2022): 43-58.

⁴⁴ İzmir Barosu Başkanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı'na konuyla ilgili başvurusu, 12.10.2023, E-58106323-099[070/11074]-15446, Ankara Barosu Basın Açıklaması, “Hukuka Aykırı Sınır Dışı Etme İşlemleri Durdurulmalıdır”, 27.10.2023. Şanlıurfa Barosu, “Şanlıurfa İl Göç İdaresi Müdürlüğü, Geri Gönderme Merkezinde sistematik hale geldiği iddia edilen uygulamalar hakkında basın açıklaması”, 11.10.2023.

⁴⁵ Türkiye Barolar Birliği Göç ve İltica Hukuku Komisyonu, *Yabancı Müvekkillerin Haklarında Kesinleşmiş Bir Karar Olmaksızın Sınır Dışı Edilmelerine İlişkin Açıklama*, 22.10.2023, <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/yabanci-muvekkillerinhaklarinda-kesinlesmis-bir-karar-olmaksizin-sinir-disi-edilmelerine-iliskin-ac-84217>

⁴⁶ Ibid.

Türkiye’de uluslararası koruma altındaki yabancıların “sınır dışı edilebilir” olarak belirlenmeleri açısından idare tarafından sıkça kullanılan bir gerekçe söz konusu kişilerin kayıt yaptırmamış olmaları veya kayıt oldukları şehir dışında yaşamalarıdır. Kasım 2017’den itibaren, başta İstanbul olmak üzere aralarında en fazla Suriyeliye ev sahipliği yapan illerin de bulunduğu birçok ilin valisi, geçici koruma için kayıt alınmasını çoğu kez herhangi bir gerekçe göstermeden askıya almıştır⁴⁷. Şubat 2022’de İçişleri Bakanlığı tarafından devreye sokulan “Mekansal Yoğunlaşma ile Mücadele” projesi kapsamında birçok il ve mahalle geçici koruma ve ikamet izni başvurularına kapatılmıştır⁴⁸. Yabancıların yoğun olarak yaşadığı Ankara, Antalya, Aydın, Bursa, Çanakkale, Düzce, Edirne, Hatay, İstanbul, İzmir, Kırklareli, Kocaeli, Muğla, Sakarya, Tekirdağ ve Yalova ile yabancı yoğunluğunun Türk nüfusa oranla %20’yi aştığı 63 şehirdeki toplam 1.169 mahalle her türlü statüden tüm yabancıların başvurularına kapalı olup bu yerlere hiç bir uyruktan yabancı kabul edilmemektedir⁴⁹. Güncel duruma baktığımızda, UK başvuruları konusunda bir mevzuat değişikliği olmamakla ve sorulduğunda inkar edilmekle birlikte Göç idaresi il müdürlüklerinde yeni başvurular çoğunlukla fiilen alınmamakta ve YUKK madde 65 kapsamında düzenlenen kayıt işlemi yapılmamaktadır.

Kayıt başvurusu yapmak isteyen yabancılar aylarca, bazen yıllarca “bugün git - yarın gel” oyalaması ile kayıt altına alınmamakta, bu hususta kendilerine bir ispat aracı belge verilmemekte, dolayısıyla kişilerin ülkemizde herhangi bir ikamet statüsü kapsamında ikamet etmelerinin önüne geçilmektedir. Bu süreçte herhangi bir kolluk kimlik kontrolüne takılan kişiler ülkede yasal kalış belgeleri olmadığı ve kayıt yaptırmak için evvelce Göç İdaresi il müdürlüklerine başvurduklarını ispat edemedikleri için haklarında “düzensiz göçmen” değerlendirmesi ile YUKK madde 54/1-(h) bendinden (ülkeye yasal giriş yollarından girme yükümlülüğünü ihlal ettikleri ithamı ile) sınır dışı etme ve GGM’lerde idari gözetim altına alınma kararlarına muhatap olmaktadır. YUKK madde 65/1 uluslararası koruma başvurusunun “bizzat” yapılmasını öngördüğü için, avukatların vekaleten başvuru yapamadığı bu süreçte ciddi hak ihlalleri yaşanmaktadır. Avukatların vekaleten dilekçe veremediği ancak sürecin çok sıkı takipçisi olarak rol oynadığı bazı durumlarda zorlukla başvurular alınmakta, kişinin ülkedeki varlığının yasal bir zemine kavuşturulması olmak üzere ve sonrasında da başta sağlık, eğitim ve çalışma olmak üzere her türlü sosyo-ekonomik hakka erişimi ve sosyal yardımlardan yararlanabilmesi açısından temel anahtar rolü olma özelliğine sahip ilk kayıt belgesi düzenlenmektedir.

Hak arama özgürlüğünün yürütme aracılığıyla etkisizleştirilmesi konusunda değinilmesi gereken bir diğer düzenleme Geçici Koruma Yönetmeliği madde 8/3-4 ve 5. fıkralarında yer almaktadır⁵⁰. Buna

⁴⁷Human Rights Council Working Group on the Universal Periodic Review. Thirty-fifth Session, 20–31 January 2020 “Summary of Stakeholders’ Submissions on Turkey”; Human Rights Watch, “Turkey Stops Registering Syrian Asylum Seekers,” July 16, 2018. İstanbul Barosu, “İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Olarak İl Göç İdaresi İle Gerçekleştirdiğimiz Toplantıya İlişkin Açıklama,” August 16, 2019.

⁴⁸ Dönemin İç İşleri Bakanı Süleyman Soylu’nun konuyla ilgili açıklaması için Bkz. TRT Haber, “Sığınmacıların yerli nüfusa oranı yüzde 25’i geçmeyecek”, 22.02.2022, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/siginmacilarin-yerli-nufusa-orani-yuzde-25i-gecmeyecek-657342.html>

⁴⁹ Mülteciler Derneği, “Türkiye’deki Suriyeli Sayısı”, 9 Mayıs 2024.

⁵⁰ Geçici Koruma Yönetmeliği, Bakanlar Kurulu Kararının Tarihi : 13/10/2014 No : 2014/6883, RG 22/10/2014 No : 29153.

göre, geçici koruma kapsamına alınmayacak yabancılar ülkelerine dönüşleri sağlanıncaya kadar, insani nedenlerle mevcut geçici barınma merkezlerinin özel bir bölümünde veya ayrı geçici barınma merkezinde ya da valiliklerce belirlenen yerlerde, Kanunda belirtilen idari gözetim kararı alınmaksızın da barındırılabilir⁵¹. Yönetmelik’de öngörülmüş olan bu düzenleme, 2014 yılından bu yana uygulanmazken son 2-3 yıl içinde uygulamaya geçirilmiş ve Suriye sınırına yakın bazı illerde bulunan Geçici Barınma Merkezleri (GBM) kapatma merkezi olarak kullanılan kısımlarıyla birlikte uygulamaya sokulmuştur. Bu mekanlar Geçici Koruma Yönetmeliği’nin de idareye bu kapsamda tanıdığı keyfi ve sınırsız yetki ile, kişilerin haklarında idari gözetim kararı olmaksızın özgürlüklerinden alıkonuldukları bir tür kapatma merkezi işlevi görmektedirler.

İstanbul ilinde 19 Temmuz 2023’de başlayan ve hızla diğer illere yayılan mobil göç noktası uygulamaları ile tespit edilen ve “düzensiz göçmen” nitelmesi yapılan Suriyeliler hızla bu merkezlere taşınmaktadır⁵². 1982 Anayasası madde 16 uyarınca esasen yabancılar hakkında “kişi hürriyeti ve güvenliği” gibi temel hak ve hürriyetlerin ancak kanun ile sınırlanması mümkün iken bu konuda yasal bir düzenleme olmaksızın, sadece Geçici Koruma Yönetmeliği madde 8/3,4 ve 5 fıkralarına atfen bu merkezler yabancıların kişi hürriyetinden mahrum tutulduğu mekanlar olarak GİB tarafından işletilmeye devam etmektedir. Yasal dayanağı olmayan, bu haliyle Anayasa’ya da aykırı bir şekilde işletilen bu kapatma merkezlerinde tutma işlemine karşı Geçici Koruma Yönetmeliği’nde bir yargısal denetim mekanizması ve yolu düzenlenmemiştir. Bu konuda yapılan az sayıdaki başvuruda da -6458 sayılı YUKK’un yegane yargısal denetim mekanizmaları olarak andığı- İdare Mahkemeleri ve Sulh Ceza Hakimlikleri de görevsizlik kararları vermektedir. Dolayısıyla bu alandaki GİB uygulaması tamamen yargısal denetimin dışında yürütülmekte olup, söz konusu uygulama herhangi bir yargısal denetime tabi olmadığından, bu merkezlerin “hukuki kara delik” olarak değerlendirilmeleri yerinde olacaktır.

⁵¹ Geçici Koruma Yönetmeliği’nin “Geçici koruma kapsamına alınmayacak yabancılar” başlıklı 8. maddenin 3, 4 ve 5. fıkralarına göre; Geçici koruma kapsamına alınmayacak yabancılar ülkelerine dönüşleri sağlanıncaya kadar, insani nedenlerle mevcut geçici barınma merkezlerinin özel bir bölümünde veya ayrı geçici barınma merkezinde ya da valiliklerce belirlenen yerlerde, Kanunda belirtilen idari gözetim kararı alınmaksızın da barındırılabilir. Bu yabancıların aile üyeleri, talep etmeleri halinde, aile üyelerinin geçici koruma durumlarına bakılmaksızın aynı yerde de barındırılabilir. Geçici koruma kapsamına alınmayan kişilerin ülkelerine geri dönüşleri sağlanıncaya kadar haklarında yapılacak tüm iş ve işlemlere ilişkin usul ve esaslar Bakanlık tarafından belirlenir.

Geçici barınma merkezi yönetimi, acil ihtiyaç durumlarında ya da kamu kurum ve kuruluşlarının talebi üzerine birinci fıkra kapsamındaki yabancıların geçici barınma merkezinden kısa süreli olarak ayrılmasına izin verebilir. Geçici barınma merkezi yönetimi tarafından gerekli görülen durumlarda, geçici barınma merkezinden kısa süreli olarak ayrılacak bu kişilere kolluk görevlilerinin eşlik etmesi talep edilebilir. Bu yabancıların geçici barınma merkezinden kısa süreli ayrılmasına ilişkin hususlar, geçici barınma merkezlerinin kuruluş ve yönetimi ile ilgili düzenlemeler kapsamında belirlenir.

⁵² İçişleri Bakanı Yerlikaya’nın basın açıklamasında paylaştığı verilere göre, 1 Aralık 2023 itibariyle 30 büyükşehirde toplamda 162 Mobil Göç Noktası aracı kullanılmakta olup, ilk kez kullanılmaya başlandıkları 19 Temmuz 2023’den basın açıklaması tarihine kadar, yani yaklaşık yedi ayda, Türkiye genelindeki Mobil Göç Noktalarında toplam 286 bin 102 yabancıların kontrolleri yapılmış, 61 bin 429 yabancıların “düzensiz göçmen” olduğu tespit edilerek bu kişilerin sınır dışı işlemleri başlatılarak geri gönderme merkezlerine sevk edilmiştir. (Göç İdaresi Başkanlığı, “Düzensiz Göçmenlerin Tespitini Kolaylaştıran ve Hızlandıran Mobil Göç Noktası Araçlarının Sayısı 162’ye Çıktı”, 27.02.2024)

Bu süreçte, Taliban'ın Afganistan'da yönetimi ele geçirmesinden sonra ve diğer ülkelerin geri göndermeleri askıya aldığı Afganlar da dahil⁵³ alınan çok sınır dışı etme kararı sonucunda, mevcut GGM'lerin kapasitesi yetmemeye ve yenileri yapılmaya başlanmıştır⁵⁴. Global Detention Project raporuna göre Türkiye, dünyanın göçle ilgili en büyük hapis sistemlerinden birine sahiptir⁵⁵. AB-Türkiye arasında 2016 yılında imzalanan mutabakat, hem geri kabul programı hem de bu programın uygulanması için Türkiye'ye aktarılan AB fonları ile Türkiye'deki yabancıların hukuka aykırı olarak idari gözetim altına alınması sorununu derinleştirmiştir⁵⁶. Anayasa Mahkemesi bireysel başvurular sonucunda verilen kararlarında, AB'nin göçmen gözetimine yönelik mali desteği devam ederken, geri gönderme merkezlerinde göçmenlerin kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, kötü ve insanlık dışı muamele yasağı ve etkili başvuru hakkı da dâhil olmak üzere insan haklarının ihlal edilmeye devam ettiğine hükmetmiştir⁵⁷.

3. YARGI ARACILIĞIYLA ETKİSİZLEŞTİRME

Yabancıların hak arama özgürlüğünün yargı aracılığıyla etkisizleştirilmesi konusunda ilk mesele, YUKK'a ilişkin ilk derece mahkemelerin kararları üzerinde son derece sınırlı bir üst yargı denetimi öngörülmüş olmasıdır. Sınır dışı etme, idari gözetim ve YUKK md. 80/1 gereği, md. 72⁵⁸ ve 79⁵⁹

⁵³ Türkiye'den Afganistan'a geri gönderme uygulaması Taliban'ın yönetimi ele geçirdiği Ağustos 2021'den sonra da aralıksız devam etmiştir. Avrupa Mülteci ve Sürgünler Konseyi 2021 Raporu'na göre Türk hükümeti, menşe ülke bilgisi eksikliği nedeniyle Afganistan'a sınır dışı işlemlerini 14 Ağustos 2021 itibarıyla askıya alacağını açıklamış, ancak bu karar yeknesak bir şekilde uygulanmamıştır (Avrupa Mülteci ve Sürgünler Konseyi Türkiye Ülke Raporu, 2021, s.13-14). Uluslararası Af Örgütü de söz konusu dönemde Türkiye'den çok sayıda Afganlının sınır dışı edildiğini raporlamıştır (Uluslararası Af Örgütü, "‘‘Bizi İnsan Yerine Koymuyorlar’': Afganların Türkiye ve İran'dan Hukuka Aykırı olarak Geri Gönderilmeleri", 2022) . GİB web sayfasında yer alan açıklamaya göre "2022 yılında Afganistan'a düzenlenen 234 charter (özel uçak) seferi ile 44.433 ve tarifeli uçuşlarla 22.101 olmak üzere toplam 66.534 Afganistan vatandaşının ülkesine dönüşü sağlanmıştır".

⁵⁴ Geri gönderme saygılarındaki yükseklik İçişleri Bakanlığı ve GİB tarafından "düzensiz göçle mücadele" kapsamında bir önünç malzemesi olarak kullanılmaktadır. Dönemin İçişleri Bakanı Süleyman Soylu Şubat 2023 yılında Türkiye'de "yakalanan her 2 kişiden birinin sınır dışı edildiğini" ve "dünyada bu rakamları gerçekleştirebilen başka bir ülkenin olmadığını", GİB Başkanı Savaş Ünlü de "2016 yılında yüzde 9-10 civarında olan geri gönderme başarı oranının 2022'de yüzde 71'e ulaştığını" yaptıkları açıklamalarla gururla vurgulamıştır. (Göç İdaresi Başkanlığı, "İl Göç İdaresi Müdürleri İstişare Değerlendirme Toplantısı Gerçekleştirildi", 03.02.2023, <https://www.goc.gov.tr/il-goc-idaresi-mudurleri-istisare-degerlendirme-toplantisi-gerceklestirildi>. Göç İdaresi Başkanlığı, "Yılbaşından Bu Yana 8 Bin 571 Düzensiz Göçmen Sınır Dışı Edildi", 30.01.2023, <https://www.goc.gov.tr/yilbasindan-bu-yana-8-bin-571-duzensiz-gocmen-sinir-disi-edildi>).

⁵⁵ Global Detention Project, "Country Report Immigration Detention in Turkey: Trapped at the Crossroad Between Asia and Europe", October 2021.

⁵⁶ Avrupa Birliği, Türkiye'ye katılım öncesi yardım kapsamında on dört geri gönderme merkezinin inşası ve on bir ek merkezin bakımı için göç yönetimine destek sağlamıştır. (Avrupa Parlamentosu (2019) 'Avrupa Komisyonu adına Sayın Hahn tarafından verilen cevap, Conditions of utmost concern in removal centres in Turkey', P-002884/2019, 8 Kasım 2019)

⁵⁷ AYM, 12.12. 2020, Başvuru No: 2018/6143, AYM, 22.7.2020, Başvuru No: 2017/21761, AYM, 2.6.2020, Başvuru No: 2016/14347, AYM, 2.5.2019, Başvuru No: 2016/35009, AYM, 25.5.2018, Başvuru No: 2016/5604, AYM, 22.9.2016, Başvuru No:2014/15824.

⁵⁸ "Kabul edilemez başvuru" başlıklı Md. 72'ye göre başvuru sahibi farklı bir gerekçe öne sürmeksizin aynı başvuruyu yenilemişse, kendi adına başvuru yapılmasına muvafakat verdikten sonra, başvurunun herhangi bir aşamasında haklı bir neden göstermeksizin veya başvurunun reddedilmesinin ardından farklı bir gerekçe öne sürmeksizin ayrı bir başvuru yapmışsa, ilk iltica ülkesinden veya güvenli üçüncü ülkeden gelmişse başvurusunun kabul edilemez olduğuna ilişkin karar verilir.

⁵⁹ "Hızlandırılmış değerlendirme" başlıklı md 79'a göre, başvuru sahibinin başvuru sırasında gerekçelerini sunarken, uluslararası korumayı gerektirecek konulara hiç değinmemiş olması, sahte belge ya da yanıltıcı bilgi ve belge kullanarak veya kararı olumsuz etkileyebilecek bilgi ve belgeleri sunmayarak yetkilileri yanlış yönlendirmesi, kimliğinin ya da uyuğunun tespit edilmesini güçleştirmek amacıyla kimlik ya da seyahat belgelerini kötü niyetle imha etmesi veya elden çıkarması, sınır dışı edilmek üzere idari gözetim altında olması, sadece, Türkiye'den gönderilmesine yol açacak bir kararın uygulanmasını erteletmek ya da engellemek amacıyla başvuruda bulunması, kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından tehlike oluşturmaması

kapsamında verilen kararların yargısal denetiminde istinaf ve itiraz gibi bir yargı yolu YUKK'da öngörülmediği için, ilk derece hakimlik ve mahkemelerin kararları kesin olmaktadır. Görece az sayılacak ikamet, uluslararası koruma ve geçici koruma başvurularıyla ilgili davalarda Bölge İdare Mahkemelerine yönelik istinaf yolu / iki dereceli yargılama söz konusudur.

YUKK md. 72 ve 79 kapsamında olduklarından, “güvenli üçüncü ülkeden gelenler” ve “hızlandırılmış değerlendirme” usulüne tabi tutulmuş olan başvurulara ilişkin ilk derece hakimlik ve mahkeme kararlarına karşı üst yargı yolu olmaması özellikle sorunludur. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) Yürütme Komitesi, bu kavramların bir kişinin sığınma prosedürlerine erişiminin uygunsuz bir şekilde engellenmesine veya geri göndermeme ilkesinin ihlaline yol açabileceğini endişeyle belirtmektedir⁶⁰. Literatürde de bu kavramların uluslararası koruma standartlarını aştığı, “güvenli menşe ülke” ve “güvenli üçüncü ülke” kavramlarının, özellikle de hızlandırılmış değerlendirme usullerinde söz konusu olan güçsüz usul güvenceleri birleştğinde, geri göndermeme güvencesini sağlamakta son derece başarısız olduğuna dikkat çekilmektedir⁶¹.

YUKK kapsamındaki hiç bir dosya Danıştay önüne gitmediğinden göç alanında tüm ülkeyi bağlayan bir “içtihat hukuku” oluşmamaktadır. Yargısal hiyerarşi anlamında eşdeğer konumlarda bulunan mahkeme ve hakimliklerin birbirlerinin kararlarını emsal içtihat olarak değerlendirmeleri mümkün olmadığından, farklı şehirlerdeki mahkemelerin içtihatları arasındaki ciddi çelişkilerin ortaya çıkması, hatta bazen aynı mahkemede farklı heyetlerin bile kararlarının birbirlerinden farklı yönde gelişmesinin bu alandaki temel sorunlardan birisi olduğuna işaret edilmektedir.⁶² Bu kesin kararlardan sonra AYM'ye bireysel başvuru yolu yoğun olarak kullanılıyor olmasına rağmen AYM'nin bu alandaki içtihadı da alanda yargıda uygulama birliği oluşmak için yeterli değildir.

Bununla birlikte yabancıların hak arama özgürlüğü açısından, AYM'nin dönemsel olarak değişen şekillerde kendini gösteren özel öneminden de bahsetmek gerekir. Yasama bölümünde bahsedilmiş olan 29 Ekim 2016 tarih 676 sayılı KHK ile idare mahkemesine yapılan itirazın sınır dışı kararını otomatik askıya alma etkisini ortadan kaldırılması üzerine, sınır dışı edilmeyi önlemek için başvurulabilecek tek etkili yol, İçtüzüğü'nün 73. maddesi uyarınca yapılan geçici tedbir talebiyle birlikte AYM'ye yapılacak bireysel başvuru olmuştur. Mahkeme Ekim 2016'dan Aralık 2019'a kadar, sınır

ya da bu nedenlerle Türkiye'den daha önce sınır dışı edilmiş olması, başvurusunun geri çekilmiş sayılmasından sonra yeniden başvuruda bulunması, hâllerinde, başvurusu hızlandırılmış olarak değerlendirilir. Başvurusu hızlandırılmış olarak değerlendirilen başvuru sahibiyse, başvuru tarihinden itibaren en geç üç gün içinde mülakat yapılır. Başvuru, mülakattan sonra en geç beş gün içinde sonuçlandırılır.

⁶⁰ UNHCR Executive Committee, *General Conclusion No.87 on International Protection*, 1999.

⁶¹ Moreno-Lax, Violeta. "The legality of the "safe third country" notion contested: insights from the law of treaties."

Migration & Refugee protection in the 21st century: Legal aspects (2015): 718, Allain, Jean. "The jus cogens Nature of non-refoulement." *International Journal of Refugee Law* 13, no. 4 (2001): 557.

⁶² Avrupa Mülteci ve Sürgünler Konseyi raporuna göre, Ankara, İstanbul ve İzmir İdare Mahkemeleri, avukatlar tarafından mülteci hukuku konularında en uzman mahkemeler olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte raporda 2021 yılından itibaren Ankara İdare Mahkemesi'nde daha 'devletçi' bir yaklaşımın hâkim olduğuna, İstanbul'da ise sınır dışı ve uluslararası koruma başvurularına bakan 1. ve 15. İdare Mahkemesi içtihadı arasındaki ciddi uyumsuzluklara dikkat çekilmektedir. (Avrupa Mülteci ve Sürgünler Konseyi, 2022 Türkiye Ülke Raporu:51 ve 119).

dışı kararlarını durdurmak için 1.545 geçici tedbir kararı vermiş ve ancak YUKK'da otomatik askıya alma etkisini geri getirmek için değişiklik yapıldığında bu uygulamaya son vermiştir.

Yabancıların hak arama özgürlüğü önündeki önemli bir engel, hakim, savcı ve avukatlar, yani hukuk uygulayıcıların göç ve uluslararası koruma hukuku ve bu alandaki temel mevzuat olan 6458 sayılı YUKK'ta öngörülen dava türleri ve GİB işleyişi konusunda yeterli bilgiye sahip olmamalarıdır. Türkiye'de istisnai olarak sunulan seçimlik dersler dışında, hukuk fakültelerinde müfredatında bu alanda özel bir ders bulunmamaktadır. Bu alanda bilgi edinmek için hukuk uygulayıcıların özel olarak çaba göstermesi ve özel eğitimlere katılmaları gerekmektedir. Avukatlara yönelik bilgi eksikliği başta mülteci alanında çalışan hak örgütleri, BMMYK Türkiye Temsilciliği, Barolar ve TBB tarafından düzenlenen özel eğitimlerle görece giderilmiştir. Halen de TBB ve bir çok il barosu, CMK ve özellikle adli yardım görevlendirme listesine girmek için başvuran avukatlara yönelik bu alanda özel eğitim vermeye gayret göstermektedir.

Bununla birlikte bu alanda karar verici pozisyonda bulunan hakimlere bu konuda özel bir eğitim mekanizması düşünülmeden hayati derecede önemli dosyalar hakimler önüne getirilmektedir. Sonradan Adalet Akademisi eliyle bazı eğitimlerin düzenlenmiş olduğu duyulmuş ise de bu eğitimlerin nitelik ve nicelik düzeyi bilinmemektedir. Ayrıca hakimler nezdinde yaz ve kış kararnameleri ile yoğun bir rotasyonun yaşandığından hakimler açısından eğitim ihtiyacı her zaman için devam etmektedir.

Ülkemizde -ABD ve bazı Avrupa ülkelerinde görüldüğü gibi- göç alanında özel ihtisas / göç Mahkemeleri yoktur. YUKK'un hazırlık sürecinde bu konu ele alınmış ise de o tarihteki dosya sayısı dikkate alınarak böylesi bir düzenleme gerekli görülmemiştir. Hakimler ve Savcılar Kurulu (HSK) görece ihtisaslaşmanın sağlanabilmesi amacıyla, idari yargının görev alanına giren davalarda, illerde 1 Nolu İdare Mahkemelerinin, Sulh Ceza Hakimliğine görev verilen idari gözetim kararlarının yargısal denetiminde ise 2 Nolu Sulh Ceza Hakimliklerinin müstakilen görevlendirilmesine karar vermiştir⁶³.

Büyük illerde 1 Nolu İdare Mahkemelerinin YUKK bağlantılı başvurulardan kaynaklı ciddi bir iş yükü söz konusudur⁶⁴. Bu nedenle bu mahkemelerde hakimlerin YUKK alanındaki dava türlerine odaklanması, kendilerini geliştirmesi ve eğitimi ayrı bir zorluk taşımaktadır. Keza, Bölge İdare Mahkemelerinin YUKK alanındaki dava türlerine bakmaktan sorumlu İdari Dava Dairelerinde de

⁶³ HSK Birinci Dairesinin 21.01.2014 tarihli ve 160 sayılı kararıyla, YUKK madde 101 kapsamında açılacak davalara ilişkin olarak, bir yerde birden fazla idare mahkemesinin bulunması durumunda bu davaların 1. İdare Mahkemesinde görülmesine karar verilmiştir.

⁶⁴Sınır dışı işlemleri ve bu işlemlere karşı açılan dava sayısında yaşanan genel artışın bir sonucu olarak, 2021 yılından itibaren İstanbul ve Ankara'da YUKK kapsamındaki davalara bakan mahkemelerin sayısı arttırılmıştır. İstanbul 1. İdare Mahkemesi'nin iş yükü nedeniyle 2021 yılından itibaren İstanbul 15. ve sonrasında da 16. İdare Mahkemeleri, Ankara'da ise 1. İdare Mahkemesi'nin iş yükü nedeniyle 2023 başından itibaren 26. İdare Mahkemesi de YUKK kapsamındaki davalara bakmaya başlamıştır. (Ankara Bölge İdare Mahkemesi ve Bağlı İdare ve Vergi Mahkemeleri 2023 Yılı Faaliyet Raporu, İstanbul Bölge İdare Mahkemesi ile Bağlı İdare ve Vergi Mahkemeleri 2023 Yılı Faaliyet Raporu).

benzer bir durum söz konusudur. Bu nedenle YUKK alanındaki dava türleri açısından bilgi ve eğitim eksikliğinin yargı erkinde ve nitelikli bir yargısal denetim mekanizması işleyişinde temel bir sorun olduğunu düşünmekteyiz.

Türkiye’de YUKK alanındaki dosyalara ilişkin yargı kararları üzerinden yapılan ampirik çalışmalar özellikle “kamu düzeni”, “kamu güvenliği” ve “kamu sağlığı” gibi muğlak kavramlara dayanarak alınan sınır dışı kararlarının hukuka uygunluğunun değerlendirilmesi sırasında, mahkemelerin idareye çok geniş bir takdir yetkisi tanıdığı tespitinde bulunmaktadır⁶⁵. Yukarıda yürütme kısmında bahsedilen YUKK madde 9 kapsamında konulan ve uygulama alanı sürekli geliştirilen güvenlik tahdit kodların iptalleri için yargısal denetim -kodlar her ne kadar güvenlik bürokrasisinden gelse de GİB tarafından konulduklarından- Ankara İdare Mahkemesi’nde iptal davası açmak gerekmektedir. Bu davalar daha önceki yıllarda güvenlik / özgürlük sarkacında daha özgürlükçü bir çizgide yürütülürken sonradan hakkında kovuşturmaya yer olmadığına dair karar ve beraat kararı olan kişi dosyalarda bile, neredeyse tamamen güvenlikçi bir çizgide ve neredeyse tamamen olumsuz kararlar verme şeklinde bir uygulamaya dönmüştür⁶⁶.

Yukarıda yasama erki kapsamında bahsedilen sınır dışı etme kararlarına yönelik idari yargıda açılması gereken iptal davası süresinin yasada idari yargı açısından -genel dava süresi olan 60 gün ile kıyaslandığında- oldukça kısa sayılacak şekilde 7 güne çekilmesinden sonra, birçok yerel idare mahkemesi bu süre sınırını obsesif olarak titiz ve olumsuz bir şekilde uygulamaya başlamıştır. Bu da birçok dosyada işin esasına girilmeden usulden red kararları verilmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu kararlar 6458 sayılı YUKK madde 53/3 gereği kesin olduğundan ve bu kararlara karşı istinaf veya temyiz yolu kapalıdır. Böylece anılan 7 günlük dava açma süresi sınır dışı kararlarına karşı iç hukuk yollarının etkinliğini büyük ölçüde ortadan kaldırmakta ve bir çok dosyada iç hukuk yolları henüz hiç başlamadan tükendiğinden sınır dışı etme kararlarının çok ciddi bir kısmı fiilen yargısal denetim dışında kalmaktadır⁶⁷. Anayasa Mahkemesi her ne kadar önüne gelen norm denetimi başvurularında 7 güne çekilmiş dava süresinin Anayasaya aykırı olmadığına karar vermiş ise de, bu şekilde idari yargıda kesinleşen davalarda tedbir talepli bireysel başvurular yoluyla önemli bir yargısal denetim mekanizması olma vasfını yürütmüştür⁶⁸.

Yabancıların hak arama özgürlüğüne ilişkin yargısal alanda yaşanan çok önemli bir diğer sorun, adli yardım ve ücretsiz hukuki desteğin uygulamadaki engeller nedeniyle sınırlı kalmasıdır. YUKK md.

⁶⁵ Ovacık, Gamze, Ibid.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Bu konuda AYM tarafından verilmiş çok sayıda tedbir kararına örnek olarak bkz. İzmir 1. İdare Mahkemesi, E.2022/1096, K.2022/1607, T.22.09.2022, İzmir 1. İdare Mahkemesi, E.2023/1231, K.2023/1771, T.28.07.2023.

⁶⁸ AYM Birinci Bölüm, Tedbire İlişkin Ara Karar, 1.11.2022, Başvuru No. 2022/94891, AYM Birinci Bölüm, Tedbire İlişkin Ara Karar, 7.8.2023, Başvuru No. 2023/58039.

57/7'ye göre “İdari gözetim işlemine karşı yargı yoluna başvuranlardan, avukatlık ücretlerini karşılama imkânı bulunmayanlara, talepleri hâlinde 1136 sayılı Avukatlık Kanunu hükümlerine göre avukatlık hizmeti sağlanır”. Md 81/2 ise, avukatlık ücretlerini karşılama imkânı bulunmayan başvuru sahibi ve uluslararası koruma statüsü sahibi kişiye, uluslararası koruma başvurusu ile ilgili alınan kararlarla ilgili olarak yargı önündeki başvurularında 1136 sayılı Kanunun adli yardım hükümlerine göre avukatlık hizmeti sağlanacağını hüküm altına almıştır.

Yasa barolara yabancılara yapılacak adli yardım konusunda pozitif bir sorumluluk yüklemiştir. Ancak baroların sağladığı adli yardımın yabancılar ve özellikle de göçmenler nezdinde etkin olarak işlerlik kazanmasını engelleyen ciddi yapısal ve finansal sorunlar olup, bunlardan en önemlisi Adalet Bakanlığı'nın barolara sağlanacak adli yardım bütçesini tespit ederken o ildeki yabancı nüfusunu dikkate almamasıdır⁶⁹.

Bu bağlamda 2018'den itibaren Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Programı kapsamında süreç içinde 51 ile yaygınlaştırılmış olan sığınmacı ve mültecilere adli yardım sağlanması amacıyla BMMYK ve TBB tarafından yürütülen proje merkezi önemdedir. Proje sınır dışı etme, uluslararası veya geçici koruma prosedürleri ve medeni hukuk ihtilafları ile ilgili davaları kapsamakta olup iş ve ceza davaları kapsam dışındadır⁷⁰. Ayrıca proje fonları kamu güvenliği, kamu sağlığı ve terör örgütleriyle bağlantılar gerekçesiyle YUKK md. 54/1 - b, d ve k 'ya istinaden verilen sınır dışı kararları ile güvenlik tahdit kodlarına itiraz için yapılan başvuruları kapsam dışı bıraktığından, uygulamada verilen sınır dışı kararlarının büyük çoğunluğu bu projenin kapsamı dışında kalmakta bu kişilere sağlanan hukuki yardımın ancak baroların sınırlı imkanlarıyla karşılaması gerekmektedir⁷¹. Bunun yanı sıra proje kapsamında sağlanan yıllık bütçe sınırlı olduğundan, bütçenin tükendiği yılın son aylarında destek kesilmektedir.

SONUÇ

İncelememiz Türkiye'de yabancılara hak arama özgürlüğünün etkisizleştirilmesi yönünde dikkat çeken bir kötüye gidiş olduğunu ve bu etkisizleştirmenin büyük ölçüde yabancılara sınır dışı edilmeye karşı hukuken korunmalarının zayıflatılması yoluyla gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Bu etkisizleştirme nitelik olarak ciddiyeti ve operasyonel büyüklüğü dikkate alındığında, yerel idarecilerin keyfi uygulamaları ile açıklanamayacak, ancak merkezi hükümet düzeyinde alınan kararlarla hayata geçirilen bir politika olarak kendini göstermektedir. Bu politikanın hayat verdiği “sınır dışı edilebilirlik” rejimi ülkede yaşayan yabancılarda, herhangi bir resmi makamla muhatap olduklarında

⁶⁹ Taner Kılıç, “Türkiye'de mülteci hukuku uygulamaları: Geri kabul süreci”, *Birikim Dergisi*, 2016 Ağustos-Eylül, Sayı 328-329, s.56-71.

⁷⁰ <https://ihem.barobirlik.org.tr/en>.

⁷¹ Avrupa Mülteci ve Sürgünler Konseyi, 2022 Türkiye Ülke Raporu:53.

keyfi olarak sınır dışı edilebilecekleri endişesi yarattığından, onların hak arama özgürlüklerini etkisizleştiren, hatta neredeyse tamamen ortadan kaldıran temel etkidir.

Sınır dışı edilebilirlik rejiminin yasama, yürütme ve yargı aracılığıyla inşası ve uygulanmasında işlevselleşen ve onların hak arama özgürlüklerini etkisizleştiren hukuksal teknikler sunumda örnekleriyle tartışılmıştır. OHAL KHK'ları ile gerçekleştirilen ve sonrasında çıkarılan kanunlarla devamlılıkları sağlanan normatif değişikliklerle bir yandan sınır dışı etme kararı alınacak yabancılara ilişkin kriterler belirsiz ve yürütmenin keyfi uygulamalara imkan tanır hale getirilirken, diğer yandan sınır dışı kararlarına karşı yargıda hak aranması adeta imkansız hale getirilmiştir. Hukuksuz sınır dışı uygulamalarının spesifik vakalarla sınırlı olmadığı ve sistematik bir idari pratiğe dönüştüğü, bu haliyle yargının işlevsiz bırakıldığı bu tabloda, merkezi ve yerel göç bürokrasisinin rol alarak kurumsallaştırdığı “güvenlik tahdit kodları” ve zorla “gönüllü geri dönüş” uygulamalarının ülke çapında bir göç yönetim aracı olarak kendini göstermektedir.

İdare mahkemelerinde 7 günlük dava açma süresi sınır dışı kararlarına karşı iç hukuk yollarının etkinliğini büyük ölçüde ortadan kaldırırken, idari mahkemeler özellikle “kamu düzeni” ve “kamu güvenliği” gibi muğlak kavramlara dayanarak alınan sınır dışı kararlarının hukuka uygunluğunun değerlendirilmesi sırasında, idareye çok geniş bir takdir yetkisi tanımakta olup, ilk derece mahkemelerin kararları üzerinde ise son derece sınırlı bir üst yargı denetimi öngörülmüş durumdadır.

Çalışmamızın hemen tüm bulguları temel teorik çerçeve olarak referans aldığı “sınır dışı edilebilirlik” literatürü ile uyumlu gözükmektedir. Türkiye’de öngörülemeyen ve keyfi şekilde sınır dışı edilme riski hukuki olarak üretilmekte, yabancılara disiplin altında yönetmek açısından egemen devlet pratiği, onları sınır dışı etmekten ziyade sürekli sınır dışı edilme tehdidi altında ülkede tutmak şeklinde kendini göstermektedir. Türkiye’deki yabancılara hak arama özgürlüğünün büyük oranda ortadan kaldırılmış olması ve sınır dışı tehdidi, yabancılara ile vatandaşlar arasındaki kesin ayrımı yani hukuki dışlanmayı belirlerken, yabancılara bir yandan neoliberal ekonominin gereklerine diğer yandan ise uluslararası alanda politik ve ekonomik kazanç sağlamaya yönelik olarak ülkede ve iş piyasası içinde tutulmaya devam edilmeleri, yani içlenerek dışlanmaları Türkiye’deki yabancı nüfusun yönetiminde ana eksenidir ve hak arama özgürlüklerinin etkisizleştiren hukuki mekanizma da bu konuda temel önemde işlevsel bir araçtır.

Dünyadaki en büyük mülteci nüfusunun yaşadığı Türkiye’de, yabancılara hak arama özgürlüğünü etkisizleştiren, hatta ortadan kaldıran ve büyük ölçüde hukuksal tekniklerle işleyen “sınır dışı edilebilirlik” rejimi, ulusal ve uluslararası hukukta öngörülmüş temel normatif çerçeveye ve emredici hukuk kurallarına aykırıdır ve bu yönüyle de ülkedeki hukuk devleti sorununun önemli bir parçasıdır. Çalışmamızın yabancılara hukuku alanındaki tartışmalar ile kamu hukukçuları tarafından hukuk devleti ve demokrasi kavramlarına referansla yürütülen çalışmalar arasında çok gerekli olan

bağın kurulması açısından ve yabancıları da kapsayan bir kamusal alan kavrayışıyla, hukuk devleti tartışmalarını derinleştirerek güçlendirmek yönünde katkı sağlayacağını umuyoruz.

KAYNAKÇA:

Akademik Kaynaklar

1. Allain, Jean. "The jus cogens Nature of non-refoulement." *International Journal of Refugee Law* 13, no. 4 (2001): 557.
2. Almasri, Shaddin. "Accessible vs Applicable Policies? A Discussion on Calculated Informality of Afghan Migrants in Turkey." *Journal of Immigrant & Refugee Studies* (2023): 1-17.
3. Almasri, Shaddin. "Establishing the Refugee Rentier Subject: Forced Migration, Aid, and the Politics of Integration in Jordan and Türkiye." *The Politics of Migration and Refugee Rentierism in the Middle East* (2024).
4. Badalić, Vasja. "Trapped in the underground economy: Syrian refugees in the informal labour market in Turkey." *Third World Quarterly* 44, no. 5 (2023): 967-984.
5. Bélanger, Danièle, and Cenk Saracoğlu. "The governance of Syrian refugees in Turkey: The state-capital nexus and its discontents." *Mediterranean Politics* 25, no. 4 (2020): 413-432.
6. Bélanger, Danièle, and Cenk Saracoğlu. "Processes of Wage Theft." *Refugees on the Move: Crisis and Response in Turkey and Europe* 45 (2022): 262.
7. Birleşik Metal-İş, Submission to UN OHCHR Universal Periodic Review of Turkey, 35th Session, January 2020, <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/uprtr-stakeholders-info-s35>
8. Borsuk, İmren, Pınar Dinç, Sinem Kavak, and Pınar Sayan, eds. *Authoritarian Neoliberalism and Resistance in Turkey: Construction, Consolidation, and Contestation*. Springer Nature, 2021.
9. Caro, Luis Pinedo. "Türk işgücü piyasasında Suriyeli mülteciler." *ILO Türkiye Ofisi* (2020): 58.
10. Çiğler, Meltem İNELİ. "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda Aralık 2019'da Yapılan Bazı Değişikliklerin Değerlendirilmesi." *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 26, no. 2 (2020).
11. De Genova, Nicholas, "Migrant "Illegality" and Deportability in Everyday Life." *Annual Review of Anthropology* 31, no. 1 (2002): 438.
12. De Genova, Nicholas, and Ananya Roy. "Practices of illegalisation." *Antipode* 52, no. 2 (2020): 352-364.
13. Demirci Murat and Murat Güray Kırdar, "The Labor Market Integration of Syrian Refugees in Turkey", *World Development*, Vol. 162, 2023.
14. Freier, Luisa F., Nicholas R. Micinski, and Gerasimos Tsourapas. "Refugee commodification: The diffusion of refugee rent-seeking in the Global South." *Third World Quarterly* 42, no. 11 (2021): 2747-2766.
15. Global Detention Project, "Country Report Immigration Detention in Turkey: Trapped at the Crossroad Between Asia and Europe", October 2021.
16. Heller, H., Authoritarian Liberalism?. *European Law Journal*, 21(3), 2015, 295– 301.
17. Jessen, Amanda. "The Government of Turkey and Syrian refugees: A gender assessment of humanitarian assistance programming." *Washington: Georgetown Institute for Women, Peace & Security* 22 (2013)
18. Kağıtçıoğlu, Mutlu. "Sınır Dışı Etme Kararları ile Uluslararası Koruma Kapsamındaki Kararlarda İdari Yargı Denetimi" *Adalet Dergisi* 70 (2023): 347-368.

19. Karadağ, Sibel, and Deniz Ş. Sert. "(Non-) deport to discipline: The daily life of Afghans in Turkey." *Journal of Refugee Studies* 36, no. 3 (2023): 449-466,
20. Kaşlı, Zeynep Kaşlı and Z. Yanaşmayan. (2020) Migration Control, Citizenship Regime, and the Spectrum of Exclusion in Turkey. In Koulis R. & Van der Woude M. (Eds.), *Crimmigrant Nations: Resurgent Nationalism and the Closing of Borders*. New York: Fordham University Press: 315-336.
21. Kılıç, Taner, "Türkiye'de mülteci hukuku uygulamaları: Geri kabul süreci", *Birikim Dergisi*, 2016 Ağustos-Eylül, Sayı 328-329, s.56-71.
22. Kivilcim, Zeynep. "The politics of legality of the authoritarian liberal regime in Turkey." In *Regime Change in Turkey*, 196-212. Routledge, 2021.
23. Leghtas, Izza, "Insecure Future: Deportations and Lack of Legal Work for Refugees in Turkey", *Refugees International Field Report*, September 2019.
24. Lemberg-Pedersen, Martin. "The contours of deportation studies." In *Handbook of Return Migration*, pp. 122-136. Edward Elgar Publishing, 2022.
25. Leyro, Shirley P., and Daniel L. Stageman, "Crimmigration, Deportability and the Social Exclusion of Noncitizen Immigrants," *Migration Letters* 15 no. 2 (2018): 48–50.
26. Maybritt Jill Alpes, Sevda Tunaboğlu, Orcun Ulusoy, and Saima Hassan, "Post-Deportation Risks under the EU–Turkey Statement: What Happens after Readmission to Turkey?", *European University Institute, Migration Policy Center, Policy Brief*, Issue 2017/30, November 2017.
27. Mencutek, Zeynep S. "The Institutionalization of "Voluntary" Returns in Turkey." *Migration and Society* 5, no. 1 (2022): 43-58.
28. Micinski, Nicholas R. "Threats, deportability and aid: The politics of refugee rentier states and regional stability." *Security Dialogue* 54, no. 6 (2023): 529-547.
29. Moreno-Lax, Violeta. "The legality of the "safe third country" notion contested: insights from the law of treaties." *Migration & Refugee protection in the 21st century: Legal aspects* (2015): 718.
30. Nicholas. "The economy of detainability: Theorizing migrant detention." In *Challenging Immigration Detention*, pp. 160-170. Edward Elgar Publishing, 2017. De Genova, Nicholas P. "Migrant "illegality" and deportability in everyday life." *Annual review of anthropology* 31, no. 1 (2002): 419-447.
31. Nimer, Maissam, and Susan Beth Rottmann. "Migration regime and "language part of work": Experiences of Syrian refugees as a surplus population in the Turkish labor market." *Critical Sociology* 47, no. 4-5 (2021): 763-776.
32. Osseiran, Souad. "The intersection of labour and refugee policies in the Middle East and Turkey: exploring the dynamics of "Permanent Temporariness"." *Civil Society Review* 4, no. 2 (2020): 94-112.
33. Ovacık, Gamze, *Turkish Judicial Practices on International Protection Removal Administrative Detention in Connection With the Safe Third Country Concept*, Oniki Levha Yayıncılık, 2021.
34. Özden, B., Akça, İ. & Bekmen, A. (2017). Antinomies of Authoritarian Neoliberalism in Turkey. In C. B. Tansel (Ed.), *States of Discipline: Authoritarian Neoliberalism and the Contested Reproduction of Capitalist Order*, London: Rowman & Littlefield, 189– 209.
35. Rajaram, Prem Kumar. "Common marginalizations: Neoliberalism, undocumented migrants and other surplus populations." *Migration, Mobility, & Displacement* 1, no. 1 (2015).
36. Sarı, Elif, and Cemile Gizem Dinçer. "Toward a New Asylum Regime in Turkey?." *Movements. Journal for Critical Migration and Border Regime Studies* 3, no. 2 (2017): 71–72.
37. Şahin-Mencütek, Zeynep, and Gerasimos Tsourapas. "When Do States Repatriate Refugees? Evidence from the Middle East." *Journal of Global Security Studies* 8, no. 1 (2023).

38. Tansel, Cemal Burak. "Authoritarian neoliberalism and democratic backsliding in Turkey: Beyond the narratives of progress." *South European Society and Politics* 23, no. 2 (2018): 197-217.

39. Tsourapas, Gerasimos. "The perils of refugee rentierism in the post-2011 Middle East." *Digest of Middle East Studies* 30, no. 4 (2021): 251-255.

Raporlar:

1. Ankara Bölge İdare Mahkemesi ve Bağlı İdare ve Vergi Mahkemeleri 2023 Yılı Faaliyet Raporu.
2. Avrupa Mülteci ve Sürgünler Konseyi, *2022 Türkiye Ülke Raporu*.
3. Avrupa Mülteci ve Sürgünler Konseyi, *2021 Türkiye Ülke Raporu*.
4. Avrupa Mülteci ve Sürgünler Konseyi, *2019 Türkiye Ülke Raporu*.
5. Avrupa Mülteci ve Sürgünler Konseyi, *2018 Türkiye Ülke Raporu*.
6. Human Rights Watch, "Turkey Stops Registering Syrian Asylum Seekers," July 16, 2018
7. Human Rights Watch, "Turkey: Hundreds of Refugees Deported to Syria", 22 October 2022.
8. ILO, *Social Security Status of Syrians Under Temporary Protection in the Turkish Labour Market and Recommendations for Transition to Formality*, March 2023.
9. İstanbul Bölge İdare Mahkemesi ile Bağlı İdare ve Vergi Mahkemeleri 2023 Yılı Faaliyet Raporu.
10. İş Sağlığı ve İş Güvenliği (ISIG) Meclisi, "Yoksulluğun nedeni sermaye iktidarındır: Son on yılda (2013-2022) en az 828 göçmen/mülteci işçi hayatını kaybetti", Aralık 2022.
11. Mazlumder İstanbul Şubesi, "Göçmenlerin ve Mültecilerin Sınır Dışı Edilmesinde Konuşulmayan Alan: Tahdit Kodu Mağdurları Raporu", 2020,
12. Temiz Giysi Kampanyası, "Türkiye Giyim Endüstrisinin Suriyeli İşçileri Geçmişi Düşünmek, Geleceğe Yönelmek: Türkiye Giyim Endüstrisinin Suriyeli İşçileri", 2020.
13. The Regional Refugee & Resilience Plan (3RP) Türkiye Country Chapter 2023-2025.
14. Uluslararası Af Örgütü, "'Bizi İnsan Yerine Koymuyorlar': Afganların Türkiye ve İran'dan Hukuka Aykırı olarak Geri Gönderilmeleri", 2022.
15. Uluslararası Af Örgütü, Savaş Bölgesine Geri Gönderildiler: Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Hukuka Aykırı Sınır Dışı Uygulamaları, 2019, Index: EUR 44/1102/2019.

Mahkeme Kararları:

1. AYM, E.2020/30, K.2023/12, Tarih: 25.01.2023, RG. 27.06.2023, Sayı: 32234.
2. AYM, 22.09.2016, Başvuru No:2014/15824.
3. AYM, 25.05.2018, Başvuru No: 2016/5604.
4. AYM, 10.10.2018, Başvuru No.2015/16437.
5. AYM, 02.02.2019, Başvuru No.2014/17572.
6. AYM, 02.05.2019, Başvuru No: 2016/35009.
7. AYM, 05.05.2019, Başvuru No.2015/14566.

8. AYM, 18.06. 2020, Başvuru No.2016/32319.
9. AYM, 23.06.2020, Başvuru No.2016/32315.
10. AYM, 12.12. 2020, Başvuru No. 2018/6143,
11. AYM, 27.01 2021, Başvuru No.2017/29838.
12. AYM, 26.05.2021, Başvuru No.2018/36105.
13. AYM, 22.07.2020, Başvuru No: 2017/21761.
14. AYM, 02.06.2020, Başvuru No: 2016/14347.
15. AYM Birinci Bölüm, Tedbire İlişkin Ara Karar, 1.11.2022, Başvuru No. 2022/94891.
16. AYM Birinci Bölüm, Tedbire İlişkin Ara Karar, 7.8.2023, Başvuru No. 2023/58039.
17. Ankara 26. İdare Mahkemesi E. 2023/2201, K. 2024/937, T. 29.03.2024.
18. Ankara 26. İdare Mahkemesi E.2023/1023, K. 2024/649, T. 12.03.2024
19. İzmir 1. İdare Mahkemesi, E.2022/1096, K.2022/1607, T.22.09.2022.
20. İzmir 1. İdare Mahkemesi, E.2023/1231, K.2023/1771, T.28.07.2023.